

Cold atoms

Lecture 1.
26. September 2007

Low temperature physics
(borrowed from an undergraduate course)

Existence absolutní nuly

- Absolutní nula teploty pro ideální plyn
definována vztahem

$$\frac{1}{2} m \langle v^2 \rangle = \frac{3}{2} k_B T$$

a podmínkou nulové kinetické energie.

Existence absolutní nuly

- Absolutní nula teploty pro ideální plyn definována vztahem

$$\frac{1}{2} m \langle v^2 \rangle = \frac{3}{2} k_B T$$

a podmínkou nulové kinetické energie.

- Pro všechny další systémy se použije transitivnosti teploty pro tělesa v kontaktu (vzájemné tepelné rovnováze)

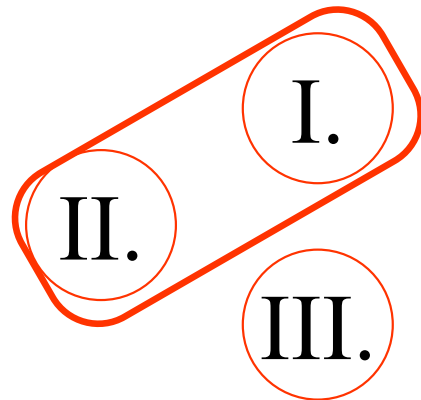
Existence absolutní nuly

- Absolutní nula teploty pro ideální plyn definována vztahem

$$\frac{1}{2} m \langle v^2 \rangle = \frac{3}{2} k_B T$$

a podmínkou nulové kinetické energie.

- Pro všechny další systémy se použije **transitivnosti teploty** pro tělesa v kontaktu (vzájemné tepelné rovnováze)

$$T_I = T_{II}$$

Teploměrná látka
Systém I.
(ideální plyn)

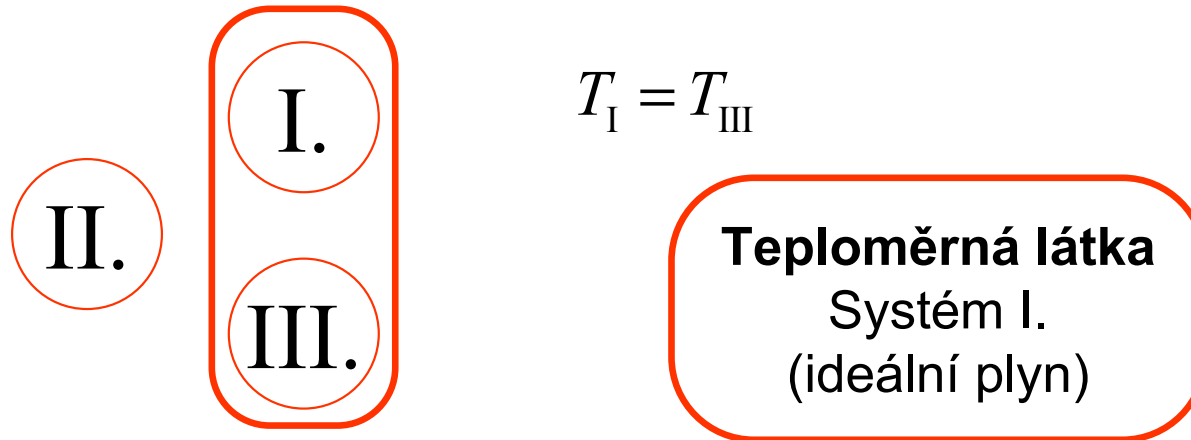
Existence absolutní nuly

- Absolutní nula teploty pro ideální plyn definována vztahem

$$\frac{1}{2} m \langle v^2 \rangle = \frac{3}{2} k_B T$$

a podmínkou nulové kinetické energie.

- Pro všechny další systémy se použije **transitivnosti teploty** pro tělesa v kontaktu (vzájemné tepelné rovnováže)

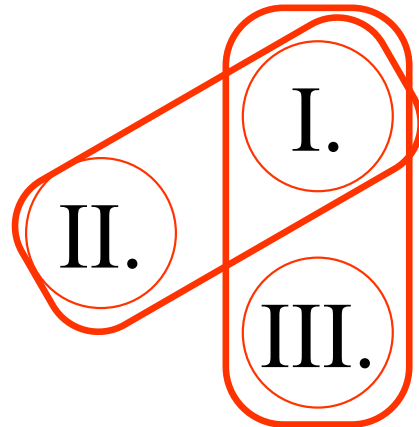
Existence absolutní nuly

- Absolutní nula teploty pro ideální plyn definována vztahem

$$\frac{1}{2} m \langle v^2 \rangle = \frac{3}{2} k_B T$$

a podmínkou nulové kinetické energie.

- Pro všechny další systémy se použije **transitivnosti teploty** pro tělesa v kontaktu (vzájemné tepelné rovnováže)

$$T_I = T_{III}, \quad T_I = T_{II} \Rightarrow T_{II} = T_{III}$$

**Rovnost teplot je
transitivní**
Systém I.
(ideální plyn)

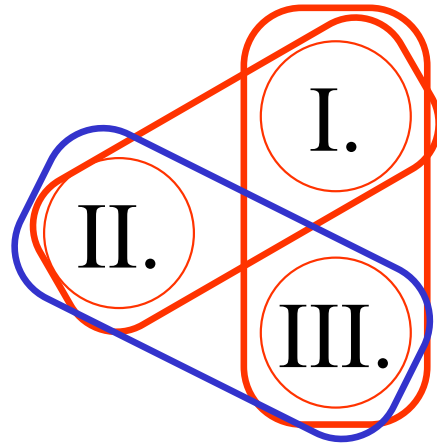
Existence absolutní nuly

- Absolutní nula teploty pro ideální plyn definována vztahem

$$\frac{1}{2}m\langle v^2 \rangle = \frac{3}{2}k_B T$$

a podmínkou nulové kinetické energie.

- Pro všechny další systémy se použije **transitivnosti teploty** pro tělesa v kontaktu (vzájemné tepelné rovnováže)

$$T_I = T_{III}, \quad T_I = T_{II} \Rightarrow T_{II} = T_{III}$$

**Jednotná teplota
v celé složené
soustavě**

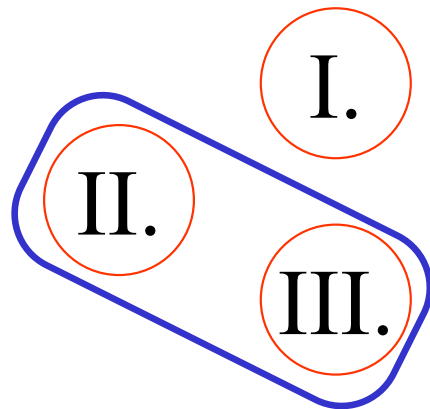
Existence absolutní nuly

- Absolutní nula teploty pro ideální plyn definována vztahem

$$\frac{1}{2} m \langle v^2 \rangle = \frac{3}{2} k_B T$$

a podmínkou nulové kinetické energie.

- Pro všechny další systémy se použije **transitivnosti teploty** pro tělesa v kontaktu (vzájemné tepelné rovnováže)

$$T_I = T_{III}, \quad T_I = T_{II} \Rightarrow T_{II} = T_{III}$$

**Teploměrná látka
zaměněna
Systém II.
(reálná soustava)**

Existence absolutní nuly

- Absolutní nula teploty pro ideální plyn definována vztahem

$$\frac{1}{2} m \langle v^2 \rangle = \frac{3}{2} k_B T$$

a podmínkou nulové kinetické energie.

- Pro všechny další systémy se použije transitivnosti teploty pro tělesa v kontaktu (vzájemné tepelné rovnováze)
- Absolutní nula není dostižitelná konečným procesem (3. zákon termodyn.)

$$S \rightarrow 0, \quad C_v \rightarrow 0, \quad K \quad \text{při} \quad T \rightarrow 0$$

Existence absolutní nuly

- Absolutní nula teploty pro ideální plyn definována vztahem

$$\frac{1}{2} m \langle v^2 \rangle = \frac{3}{2} k_B T$$

a podmínkou nulové kinetické energie.

- Pro všechny další systémy se použije **transitivnosti teploty** pro tělesa v kontaktu (vzájemné tepelné rovnováže)
- Absolutní nula není dostižitelná konečným procesem (**3. zákon termodyn.**)

$$S \rightarrow 0, \quad C_v \rightarrow 0, \quad K \quad \text{při} \quad T \rightarrow 0$$

- Zvláštní jevy, **makroskopické kvantové jevy**, jako supravodivost, v blízkosti nuly. Ovšem co je „blízkost“? Vysokoteplotní supravodivost, život, ...

Existence absolutní nuly

- Absolutní nula teploty pro ideální plyn definována vztahem

$$\frac{1}{2} m \langle v^2 \rangle = \frac{3}{2} k_B T$$

a podmínkou nulové kinetické energie.

- Pro všechny další systémy se použije transitivnosti teploty pro tělesa v kontaktu (vzájemné tepelné rovnováže)
- Absolutní nula není dosažitelná konečným procesem (3. zákon termodyn.)

$$S \rightarrow 0, \quad C_v \rightarrow 0, \quad K \quad \text{při} \quad T \rightarrow 0$$

- Zvláštní jevy, makroskopické kvantové jevy, jako supravodivost, v blízkosti nuly. Ovšem co je „blízkost“? Vysokoteplotní supravodivost, život, ...

Porovnat teplotu s charakteristickými energiemi

$$k_B T : E_{\text{Vazeb}}$$

nový řád

$$k_B T : E_{\text{Excit}}$$

vymrzání

Existence absolutní nuly

- Absolutní nula teploty pro ideální plyn definována vztahem

$$\frac{1}{2} m \langle v^2 \rangle = \frac{3}{2} k_B T$$

a podmínkou nulové kinetické energie.

- Pro všechny další systémy se použije transitivnosti teploty pro tělesa v kontaktu (vzájemné tepelné rovnováže)
- Absolutní nula není dosažitelná konečným procesem (3. zákon termodyn.)

$$S \rightarrow 0, \quad C_v \rightarrow 0, \quad K \quad \text{při} \quad T \rightarrow 0$$

- Zvláštní jevy, makroskopické kvantové jevy, jako supravodivost, v blízkosti nuly. Ovšem co je „blízkost“? Vysokoteplotní supravodivost, život, ...

Porovnat teplotu s charakteristickými energiemi

Tání – tuhnutí

$$k_B T : E_{\text{Vazeb}}$$

nový řád

$$k_B T : E_{\text{Excit}}$$

vymrzání

Existence absolutní nuly

- Absolutní nula teploty pro ideální plyn definována vztahem

$$\frac{1}{2} m \langle v^2 \rangle = \frac{3}{2} k_B T$$

a podmínkou nulové kinetické energie.

- Pro všechny další systémy se použije transitivnosti teploty pro tělesa v kontaktu (vzájemné tepelné rovnováže)
- Absolutní nula není dosažitelná konečným procesem (3. zákon termodyn.)

$$S \rightarrow 0, \quad C_v \rightarrow 0, \quad K \quad \text{při} \quad T \rightarrow 0$$

- Zvláštní jevy, makroskopické kvantové jevy, jako supravodivost, v blízkosti nuly. Ovšem co je „blízkost“? Vysokoteplotní supravodivost, život, ...

Porovnat teplotu s charakteristickými energiemi

Tání – tuhnutí

$$k_B T : E_{\text{Vazeb}}$$

nový řád

$$k_B T : E_{\text{Excit}}$$

vymrzání

Optické kmity

Teploty ve vesmíru

Stupnice	nitra hvězd	$10^6 - 10^8$ K
	hvězdné atmosféry	$10^3 - 10^4$ K
	kometry, planety ...	$10^1 - 10^2$ K
	....	
	reliktní záření jako minimum	$\sim 2,72$ K
	mlhovina Bumerang (souhvězdí Kentaura)	1,15 K

Teploty ve vesmíru

Stupnice	nitra hvězd	$10^6 - 10^8$ K
	hvězdné atmosféry	$10^3 - 10^4$ K
	kometry, planety ...	$10^1 - 10^2$ K
	....	
	reliktní záření jako minimum	$\sim 2,72$ K
	mlhovina Bumerang (souhvězdí Kentaura, objevena 1998, teplota určena 2003)	1,15 K
	důvod: rychlá expanse plynů z centrální hvězdy	

Pozemský rekord
-89,3°C ↔ 183.75 K

1983 Antarktida
stanice Vostok

Nízké teploty v laboratoři (jen výběr !!)

K	Teplotní rekordy	Objevy	Teorie
77	1877 <i>Pictet</i> kapalný kyslík?		
22	1895 <i>von Linde</i> kap. vzduch		
4,2	1898 <i>Dewar</i> kapalný vodík	1911 <i>Kamerlingh-Onnes</i> supravodivost kovů	
0,3 mK	1905 <i>von Linde</i> kap. dusík 1908 <i>Kamerlingh-Onnes</i> kapalně helium	1937 <i>Kapica</i> supratekutost Helia-4	1924 <i>Einstein</i> Bose-Einsteinova kondensace 1939 <i>Landau</i> teorie supratekutosti
μK	odsávané helium 1933 paramagn. demagnet. 1951 <i>H. London</i>	1972 <i>Osheroff</i> supratekutost Helia-3	1947 <i>Bogoljubov</i> teorie supratekutosti 1956 <i>BCS</i> * teorie supravodivosti
nK	rozpouštěcí refrigerátor 1956 <i>Kurti</i> NDR (jaderná ...) 1985 <i>Hänsch</i> laserové chlazení (princip)	1986 <i>Müller a Bednorz</i> vysokoteplot. supravodivost	1975 <i>Leggett</i> teorie supratekutosti Helia-3
pK		1995 <i>Wieman, ... Ketterle</i> BEC v atomových parách	

**Bardeen, Cooper a Schrieffer*

Naše hlavní téma

	K	Teplotní rekordy	Objevy	Teorie
	77	1877 <i>Pictet</i> kapalný kyslík?		
	22	1895 <i>von Linde</i> kap. vzduch		
	4,2	1898 <i>Dewar</i> kapalný vodík	1911 <i>Kamerlingh-Onnes</i> supravodivost kovů	
	0,3	1905 <i>von Linde</i> kap. dusík		1924 <i>Einstein</i> <i>Bose-Einsteinova</i>
	mK	1908 <i>Kamerlingh-Onnes</i> kapalně helium	odsávané helium	kondensace
			1937 <i>Kapica</i> supratekutost Helia-4	1939 <i>Landau</i> teorie supratekutosti
	μK	odsávané helium		1947 <i>Bogoljubov</i> teorie supratekutosti
		1933 paramagn. demagnet.		1956 <i>BCS</i> teorie supravodivosti
		1951 <i>H. London</i>	1972 <i>Osheroff</i> supratekutost Helia-3	1975 <i>Leggett</i> teorie supratekutosti
	nK	rozpouštěcí refrigerátor	1986 <i>Müller a Bednorz</i> vysokoteplot. supravodivost	Helia-3
		1956 <i>Kurti</i> NDR (jaderná ...)		
		1985 <i>Hänsch</i> laserové chlazení (princip)	1995 <i>Wieman, ... Ketterle</i> BEC v atomových parách	

*Bardeen, Cooper a Schrieffer

Nízké teploty v laboratoři (jen výběr !!)

K	Teplotní rekordy	Objevy	Teorie
77	1877 <i>Pictet</i> kapalný kyslík?		
22	1895 <i>von Linde</i> kap. vzduch		
4,2	1898 <i>Dewar</i> kapalný vodík	1911 <i>Kamerlingh-Onnes</i> supravodivost kovů	
0.3	1905 <i>von Linde</i> kap. dusík		1924 <i>Einstein</i> Bose-Einsteinova kondensace
mK	1908 <i>Kamerlingh-Onnes</i> kapalně helium	1937 <i>Kapica</i> supratekutost Helia-4	1939 <i>Landau</i> teorie supratekutosti
μK	odsávané helium		1947 <i>Bogoljubov</i> teorie supratekutosti
	1933 paramagn. demagnet.	1972 <i>Osheroff</i> supratekutost Helia-3	1956 <i>BCS</i> * teorie supravodivosti
nK	1951 <i>H. London</i> rozpouštěcí refrigerátor	1986 <i>Müller a Bednorz</i> vysokoteplot. supravodivost	1975 <i>Leggett</i> teorie supratekutosti Helia-3
	1956 <i>Kurti</i> NDR (jaderná ...)		
pK	1985 <i>Hänsch</i> laserové chlazení (princip)	1995 <i>Wieman, ... Ketterle</i> BEC v atomových parách	

pokrok na logaritmické škále

*Bardeen, Cooper a Schrieffer

Jaderná adiabatická demagnetisace

Chlazení jadernou adiabatickou demagnetisací

NDR nuclear demagnetization refrigeration

Chlazení jadernou adiabatickou demagnetisací

NDR nuclear demagnetization refrigeration

		elektrony	T_e		
<u>pevná látka</u>	}	jádra	mřížkové kmity	T_L	τ_L mřížková relax. doba
doba				τ_{LS} spin-mřížková relax.	
		jaderné spiny	T_S	τ_S spin-spinová relax.	
doba					

Chlazení jadernou adiabatickou demagnetisací

NDR nuclear demagnetization refrigeration

<u>pevná látka</u>	elektrony		T_e		
		mřížkové kmity	T_L	τ_L	mřížková relax. doba
	jádra				τ_{LS}
doba		jaderné spiny	T_S	τ_S	spin-spinová relax.

Pokud je uvnitř podsystemů rychlá termalisace, může nerovnovážný systém být popsán pomocí několika teplot těchto podsystemů

V rovnováze se teploty všech podsystemů vyrovnají – po uplynutí nejdelší vzájemné relaxační doby

Spin-mřížková relaxace je pomalá!

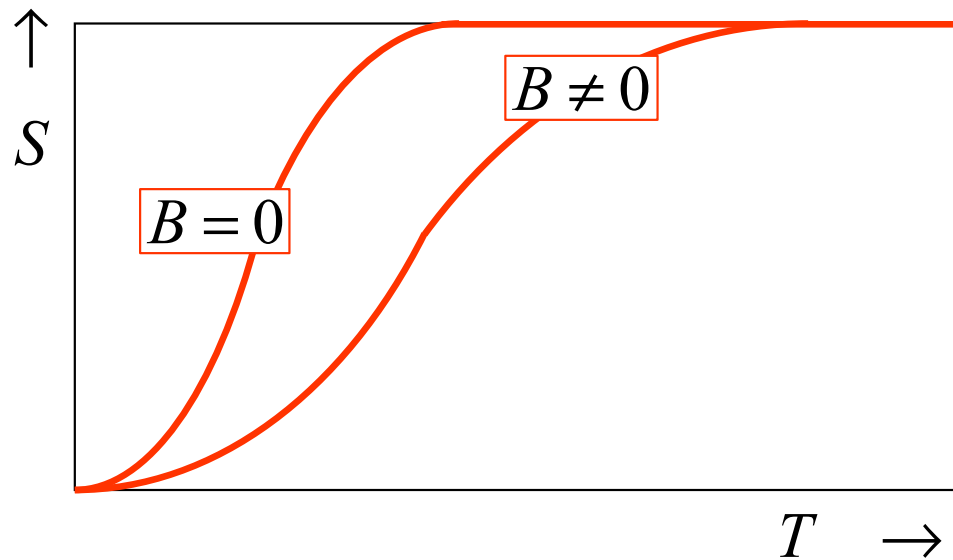
Můžeme proto generovat nerovnovážnou velmi nízkou spinovou teplotu

$$\tau_{LS} ? \tau_L \quad \tau_{LS} ? \tau_S$$

$$T_S = T_L$$

Princip chlazení jadernou adiabatickou demagnetisací

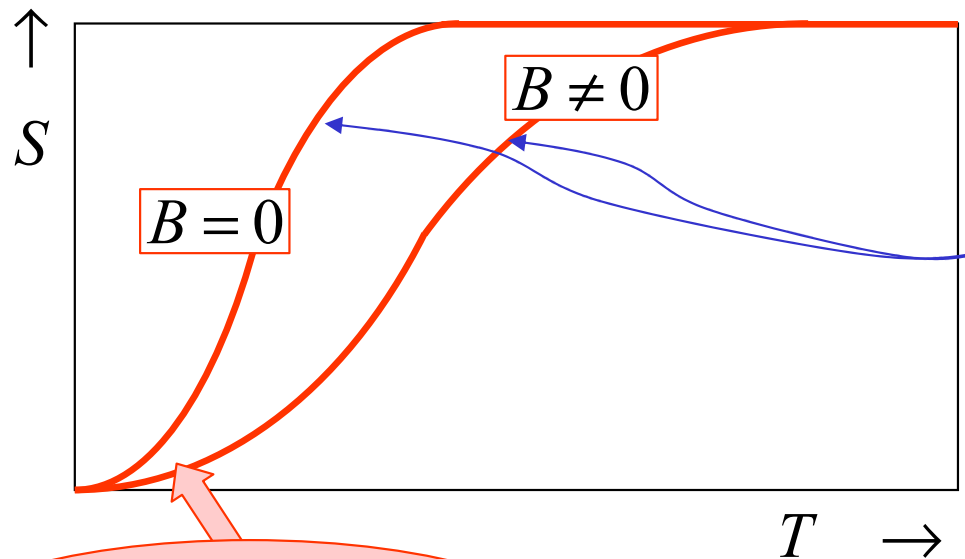
entropie jako funkce teploty

Princip chlazení jadernou adiabatickou demagnetisací

entropie jako funkce teploty

chování podle
3. zákona termodyn.

míra orientační neuspořádanosti

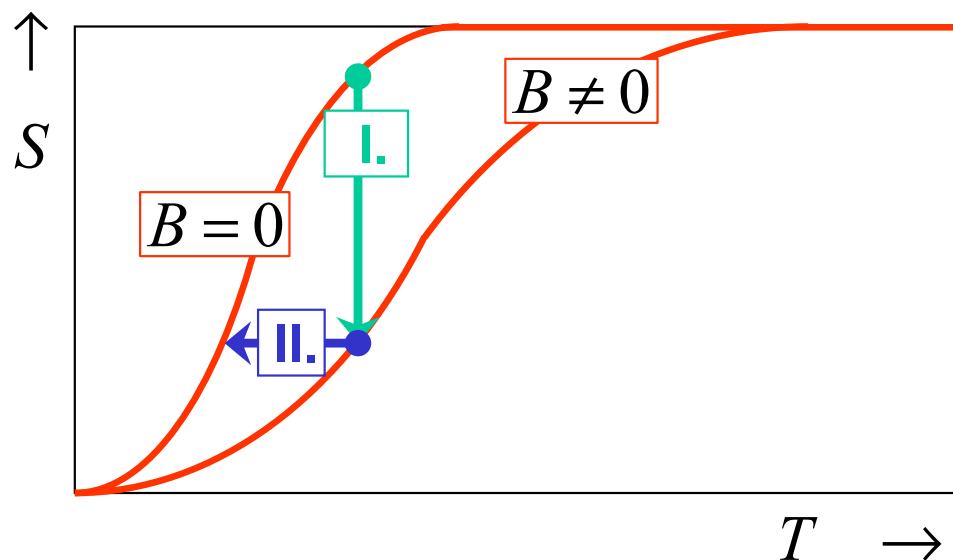
$$S \rightarrow S_{\infty} = -N_A k_B \ln w$$

$$N_A k_B \ln(2I + 1)$$

$$S \approx S_{\infty} - N_A C (B^2 + B_{\text{loc}}^2) / T^2$$

lokální pole jako
míra spinových
interakcí

Princip chlazení jadernou adiabatickou demagnetisací

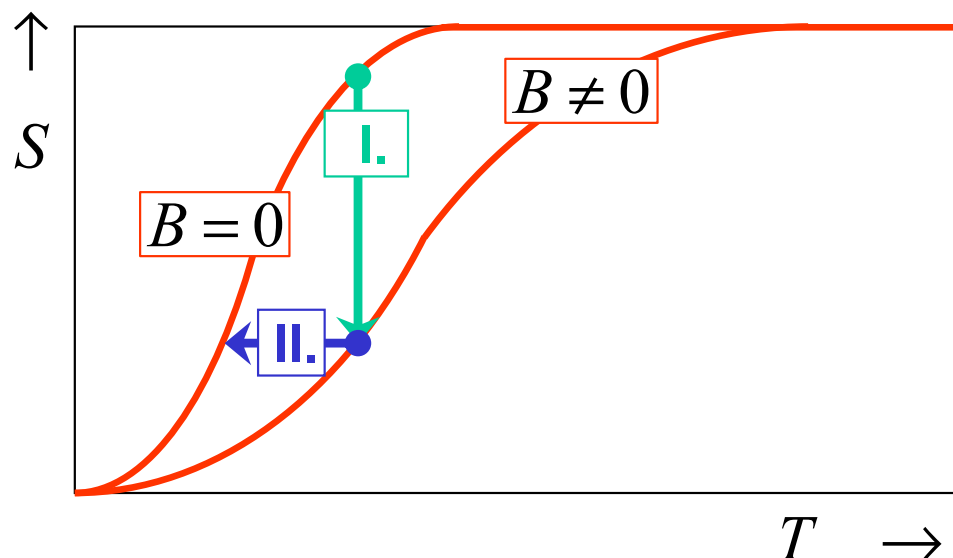
I. KROK   *izotermická magnetizace*

Entropie s magnetickým polem klesá

II. KROK   *adiabatická demagnetizace*

Teplota a vnitřní energie klesají

Princip chlazení jadernou adiabatickou demagnetisací

I. KROK   *izotermická magnetizace*

Entropie s magnetickým polem klesá

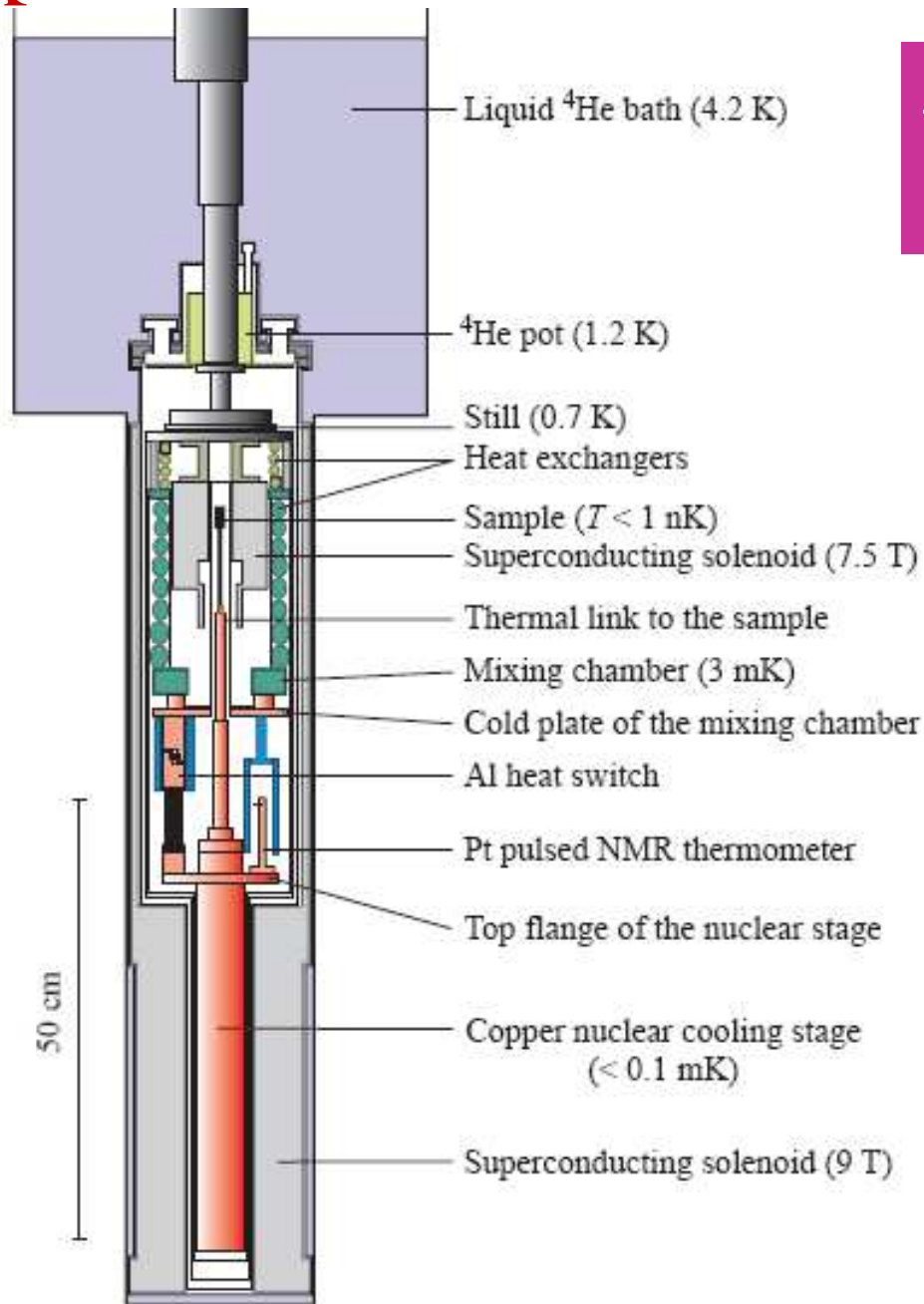
II. KROK   *adiabatická demagnetizace*

Teplota a vnitřní energie klesají

"vysokoteplotní" vzorec

$$T_{\text{kon}} = T_{\text{zač}} \sqrt{\frac{B_{\text{kon}}^2 + B_L^2}{B_{\text{zač}}^2 + B_L^2}}$$

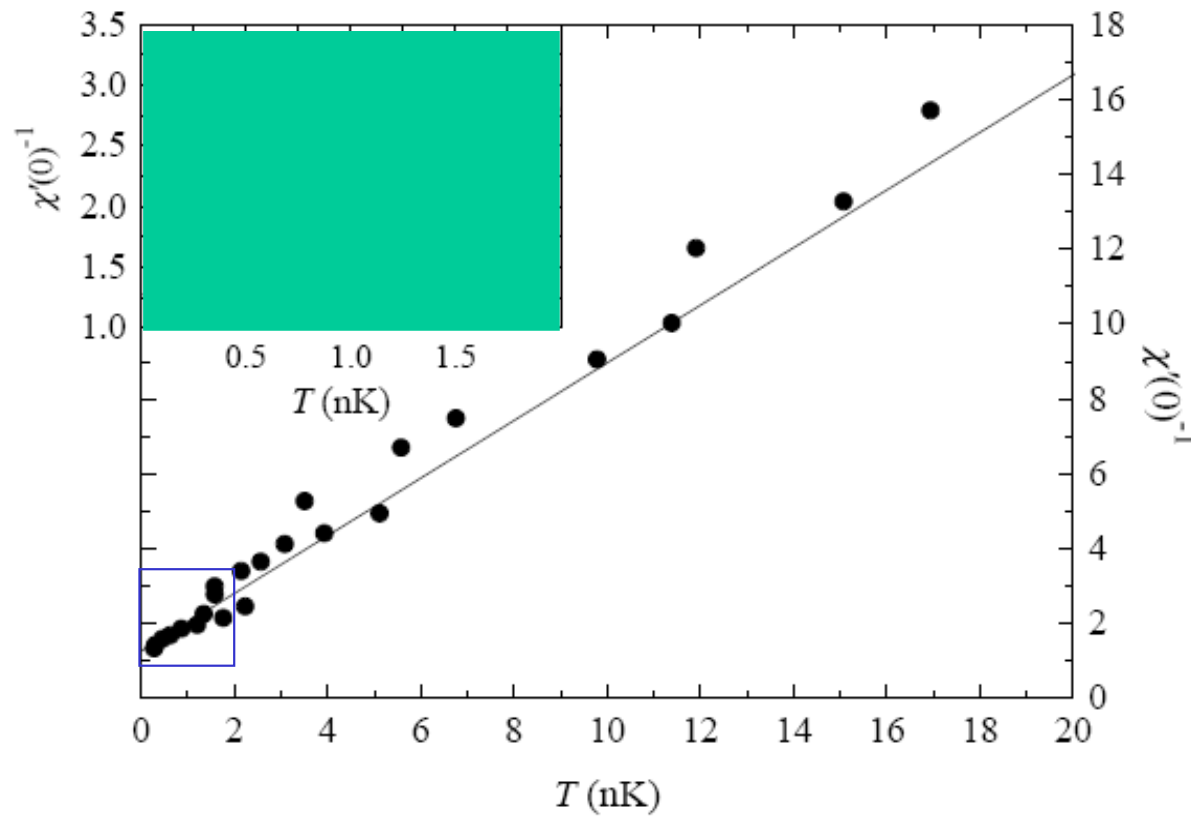
Kryostat, kde byla dosažena rekordní teplota 100 pK

Helsinki University of Technology
YKI, Low Temperature Group
2000

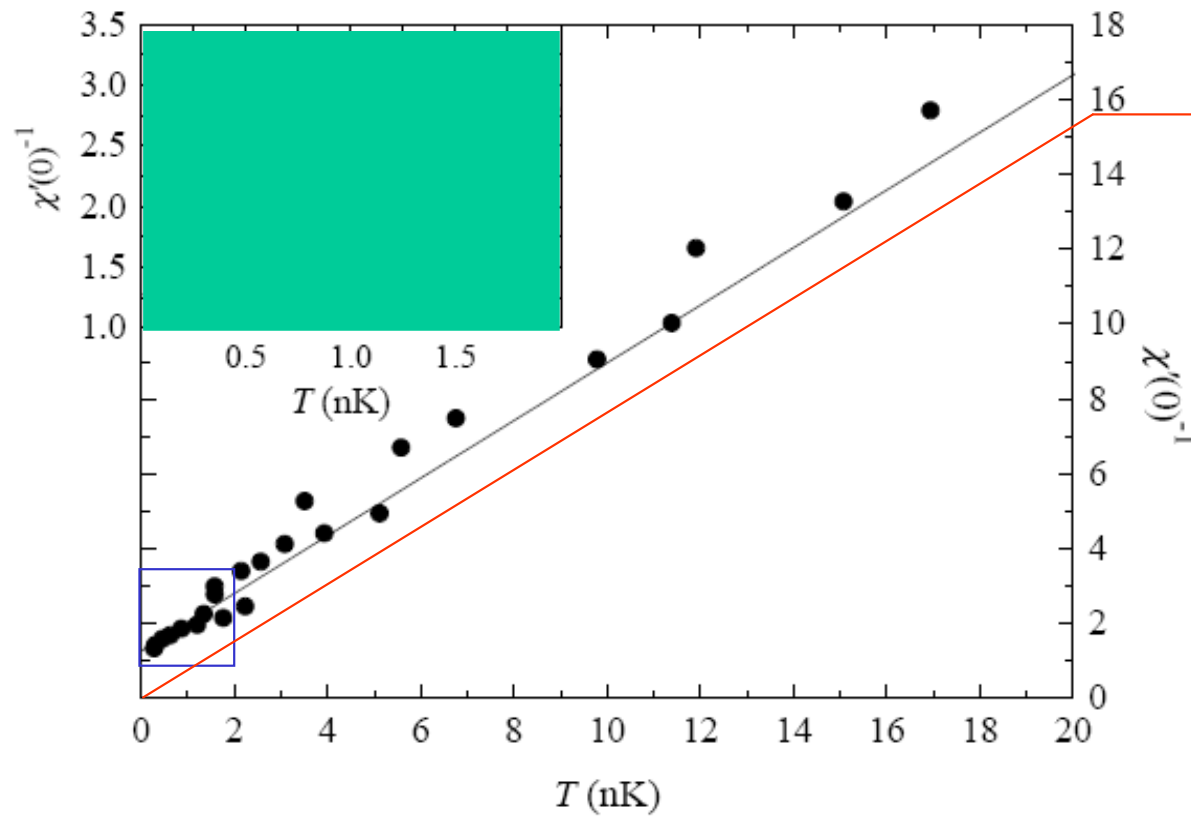
1. Předchlazení čerpáním helia 0,7 K
2. První stupeň: rozpouštěcí refrigerátor 3 mK
3. Druhý stupeň: NDR v mědi $< 0,1$ mK
4. Třetí stupeň: NDR v samotném vzorku: monokrystal Rh < 1 nK

Spinová magnetická susceptibilita monokrystalu rhodia

$$\chi'(0) = \frac{\lambda}{T - \theta},$$
$$\theta = -1.65 \text{ nK}$$

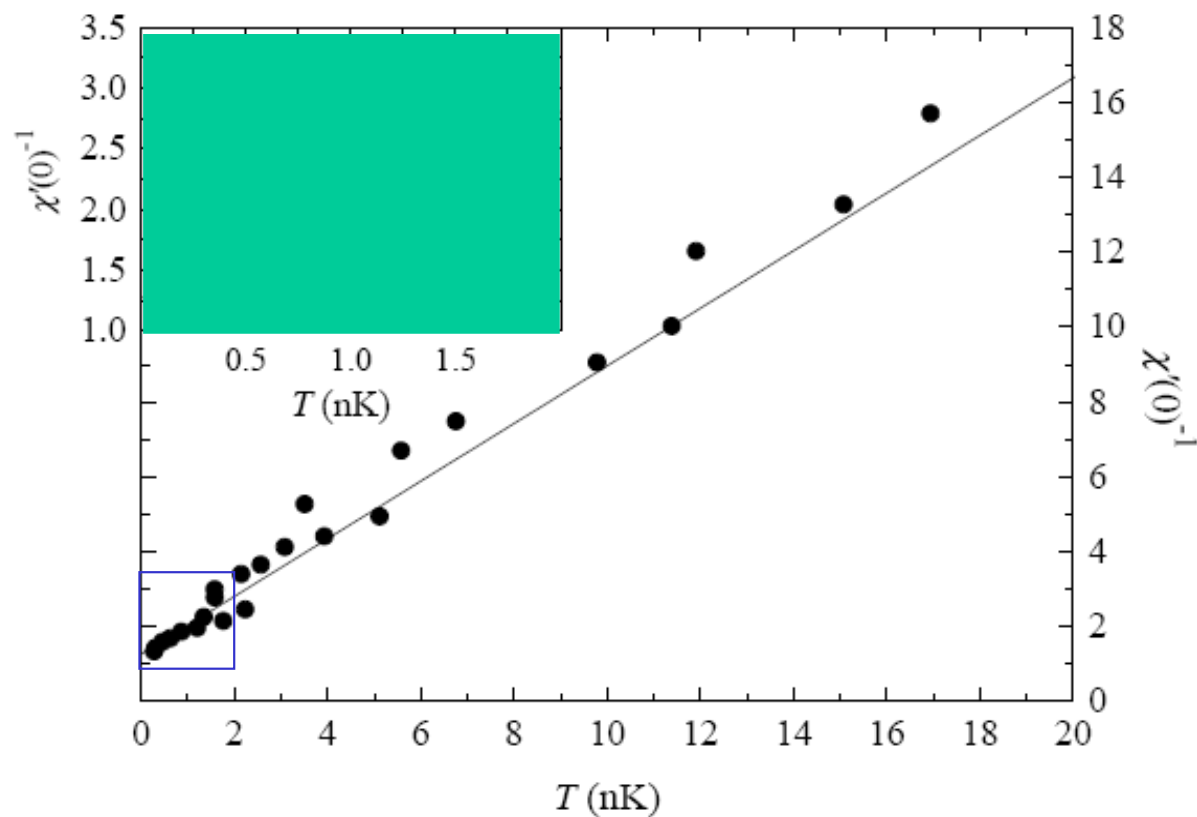
Spinová magnetická susceptibilita monokrystalu rhodia

paramagnet (nezávislé spiny)

$$\chi'(0) = \frac{\lambda}{T - \theta},$$
$$\theta = -1.65 \text{ nK}$$

Spinová magnetická susceptibilita monokrystalu rhodia

$$\chi'(0)^{-1} = \frac{\lambda}{T - \theta},$$

$$\theta = -1.65 \text{ nK}$$

Curie-Weissův zákon jaderné spiny v rhodiu ... antiferomagnetické uspořádání

Spinová magnetická susceptibilita monokrystalu rhodia

V těchto extrémních podmínkách

- vzorek je ovládán prostřednictvím spinů, na které působí magnetické pole
- sám vzorek (jeho spinový podsystém) působí jako chladicí medium
- měření pomocí nízkofrekvenční NMR udává susceptibilitu i statickou limitu (polarisaci)
- primární veličinou je právě *polarisace*, s níž přímo souvisí *entropie* vzorku jako základní termodynamická veličina
- *teplota* je odvozena z reakce na tepelné pulsy podle schematu:

atomová polarisace $\propto \mu_J p$ je skutečně měřena

jaderný spin pro rhodium $I = \frac{1}{2} \Rightarrow p = w_{\uparrow} - w_{\downarrow}; \quad w_{\uparrow} + w_{\downarrow} = 1$

entropie na spin přímo z definice

$$\frac{S}{R} = -\frac{1+p}{2} \ln \frac{1+p}{2} - \frac{1-p}{2} \ln \frac{1-p}{2}$$

teplota podle základní termodynamické identity $\Delta Q = T \Delta S$

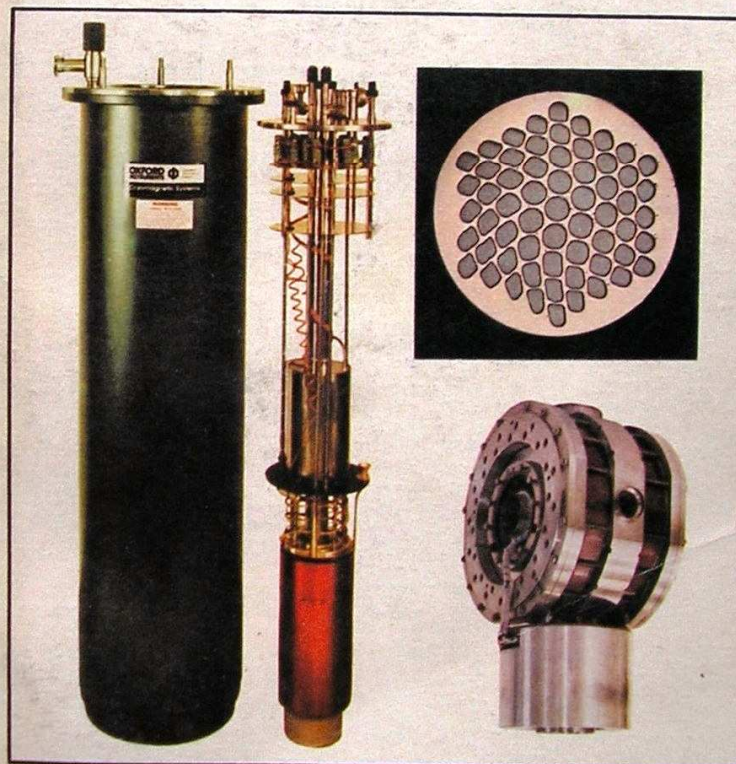

MILAN ODEHNAL

Supravodivost
a jiné
kvantové
jevy

CV

CESTA
K VĚDĚNÍ

Laserové chlazení atomů

Naše hlavní téma

	K	Teplotní rekordy	Objevy	Teorie
	77	1877 <i>Pictet</i> kapalný kyslík?		
	22	1895 <i>von Linde</i> kap. vzduch		
	4,2	1898 <i>Dewar</i> kapalný vodík	1911 <i>Kamerlingh-Onnes</i> supravodivost kovů	
	0,3	1905 <i>von Linde</i> kap. dusík		1924 <i>Einstein</i> Bose-Einsteinova
	mK	1908 <i>Kamerlingh-Onnes</i> kapalně helium	odsávané helium 1937 <i>Kapica</i> supratekutost Helia-4	kondensace 1939 <i>Landau</i> teorie supratekutosti 1947 <i>Bogoljubov</i> teorie supratekutosti 1956 <i>BCS</i> teorie supravodivosti 1975 <i>Leggett</i> teorie supratekutosti Helia-3
	μK	odsávané helium 1933 paramagn. demagnet.	1972 <i>Osheroff</i> supratekutost Helia-3	
	nK	1951 <i>H. London</i> rozpouštěcí refrigerátor	1986 <i>Müller a Bednorz</i> vysokoteplot. supravodivost	
	pK	1956 <i>Kurti</i> NDR (jaderná ...) 1985 <i>Hänsch</i> laserové chlazení (princip)	1995 <i>Wieman, ... Ketterle</i> BEC v atomových parách	

*Bardeen, Cooper a Schrieffer

The Nobel Prize in Physics 1997

"for development of methods to cool and trap atoms with laser light"

Steven Chu

🕒 1/3 of the prize

USA

Stanford University
Stanford, CA, USA

b. 1948

**Claude
Cohen-Tannoudji**

🕒 1/3 of the prize

France

Collège de France; École
Normale Supérieure
Paris, France

b. 1933
(in Constantine, Algeria)

William D. Phillips

🕒 1/3 of the prize

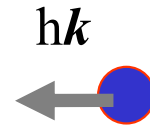
USA

National Institute of
Standards and
Technology
Gaithersburg, MD, USA

b. 1948

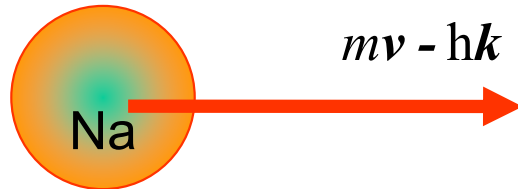
Titles, data and places given above refer to the time of the award.
Photos: Copyright © The Nobel Foundation

Jednoduché schéma brzdění atomů

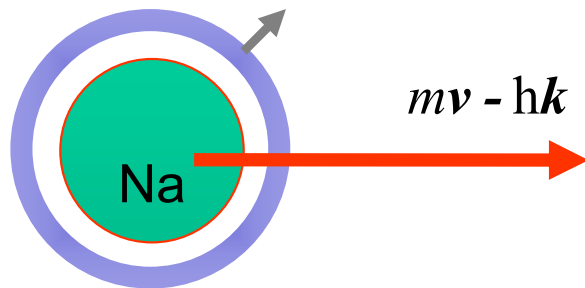

$$k = \omega_{D_2} / c$$

podmínka absorpce

excitovaný atom,
zmenšená hybnost

spontánní emisí se atom
deexcituje, foton je v průměru
emitován všemi směry

zpomalované atomy přestávají rezonovat s laserovým paprskem

- změnou frekvence laseru zachováme rezonanci s atomy

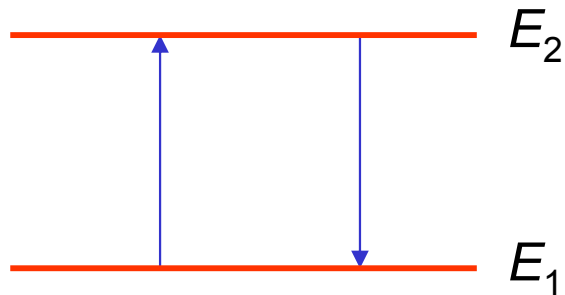
Chirped laser cooling

- změníme rezonanční frekvenci atomů při zachování frekvence laseru

Zeeman laser cooling

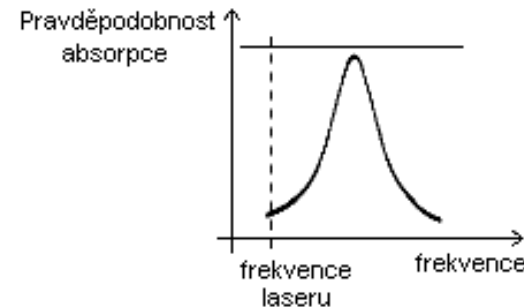
Princip laserového chlazení

podmínka pohlcení (vyzáření) fotonu o určité energii

$$E_2 - E_1 = h f$$

atom může absorbovat s menší pravděpodobností i fotony o trochu jiné frekvenci

Dopplerův jev

nižší frekvence laseru než frekvence pohlcovaná atomem

atomy pohybující se proti laseru mohou absorbovat fotony

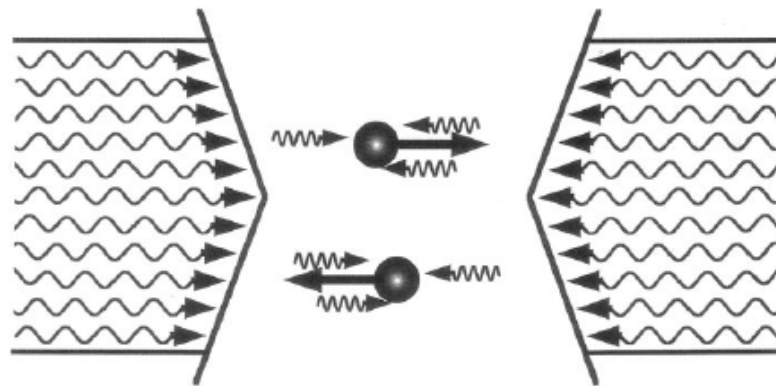

Figure 12. Doppler cooling in one dimension.

teplota Dopplerovského chlazení

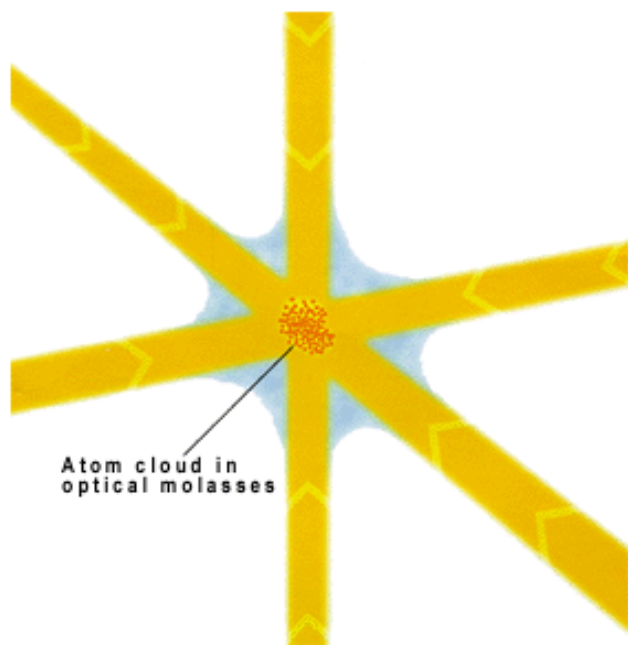
$$m \langle v_i^2 \rangle = k_B T = \frac{\hbar \Gamma}{4} \left(\frac{\Gamma}{2\delta} + \frac{2\delta}{\Gamma} \right)$$

$$k_B T_{\text{Dopp}} = \frac{\hbar \Gamma}{2}$$

kruhová frekvence

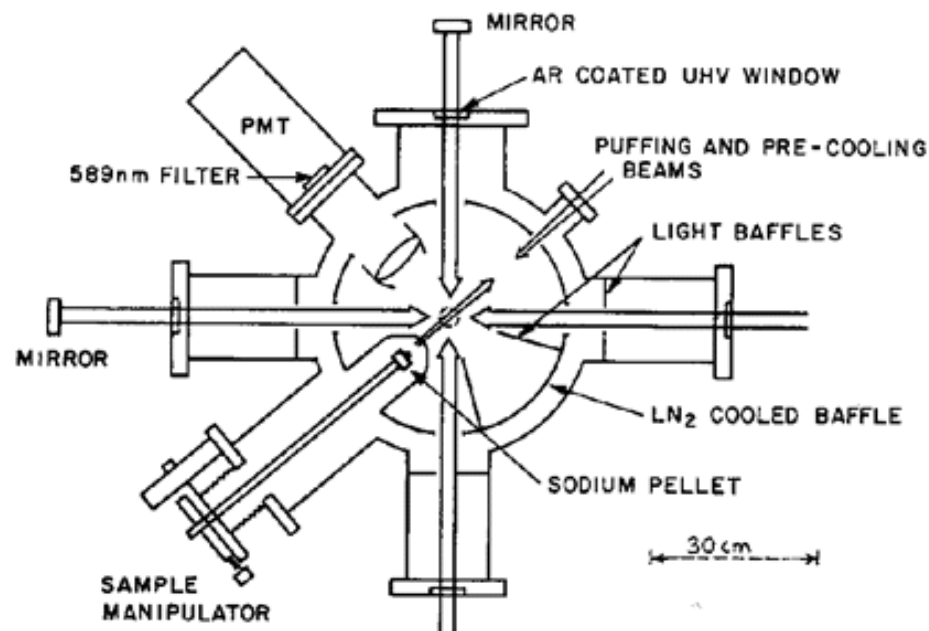
„životnost“ excitovaného stavu

3D chlazení a optický sirup

Steven Chu v roce 1985 použil tři dvojice laserových paprsků (tj. 3D realizace chlazení) ke zpomalení atomu sodíku

V průsečíku se atomy chovají jako v husté tekutině, odtud název „optický sirup“

Realizace

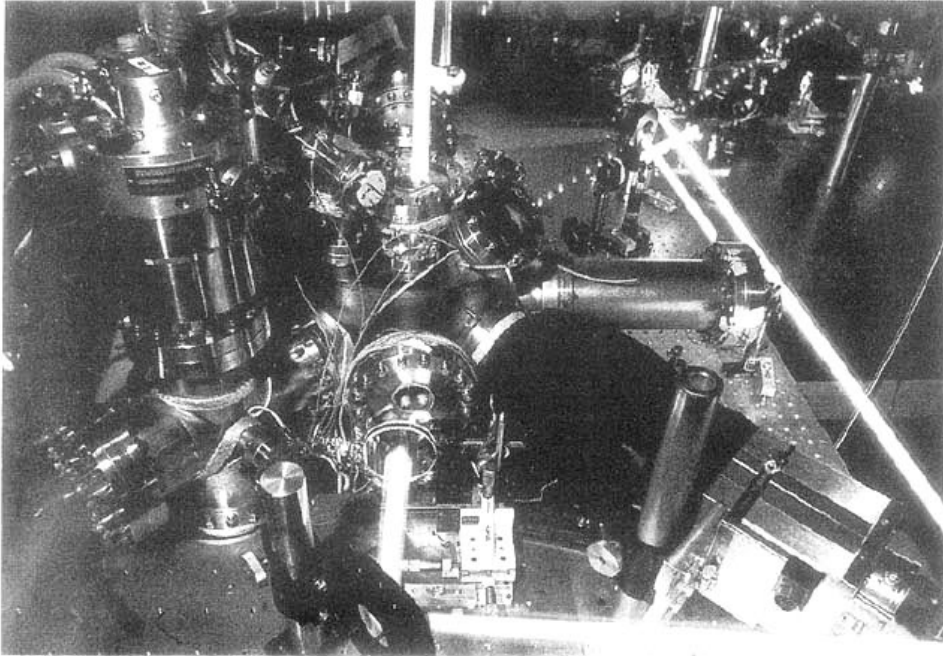

Figure 3 a. A photograph of the apparatus used to demonstrate optical molasses and the first optical trap for atoms. The photograph is a double exposure made by photographing the apparatus under normal lighting conditions and then photographing the laser beams by moving a white card along the beam path in a darkened room. The 10 Hz pulsed laser used to evaporate the sodium pellet (doubled YAG at 532nm) appears as dots of light.

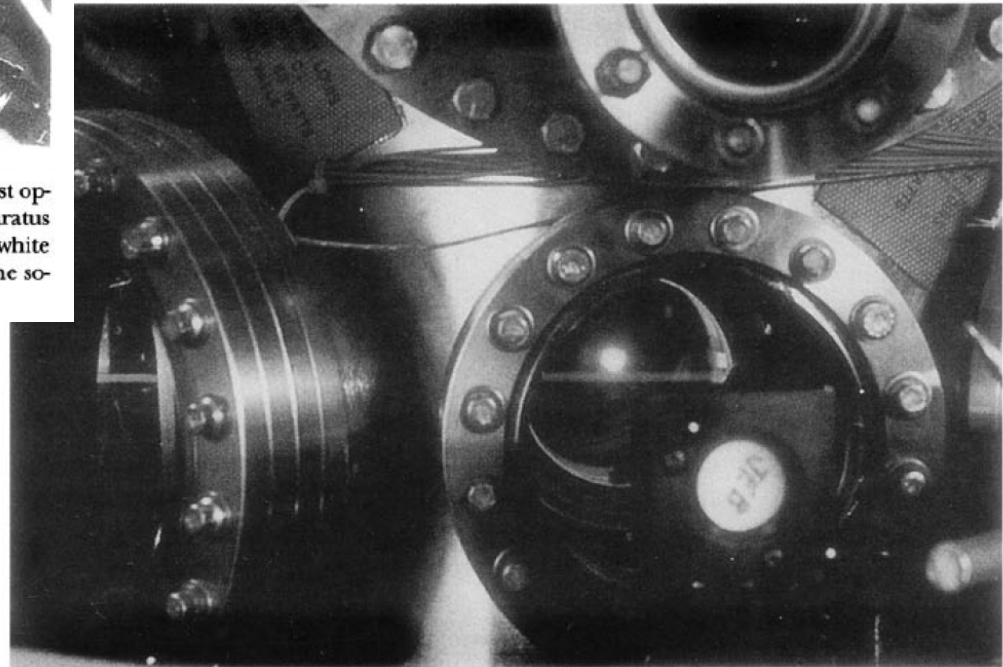

Figure 5 b. A photograph of atoms confined in a magneto-optic trap. The line of fluorescence below the ball of trapped atoms is due to the atomic beam used to load the trap.

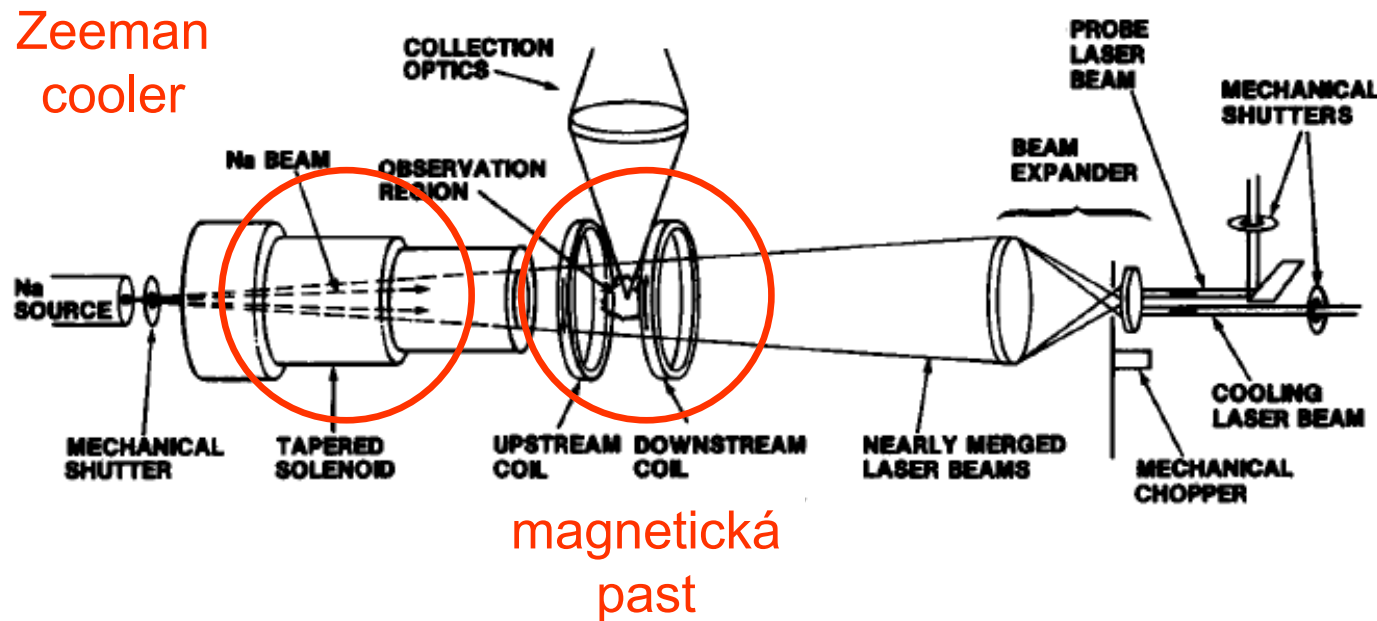

Magnetické pasti

William D. Phillips užívá
nehomogenního
magnetického pole

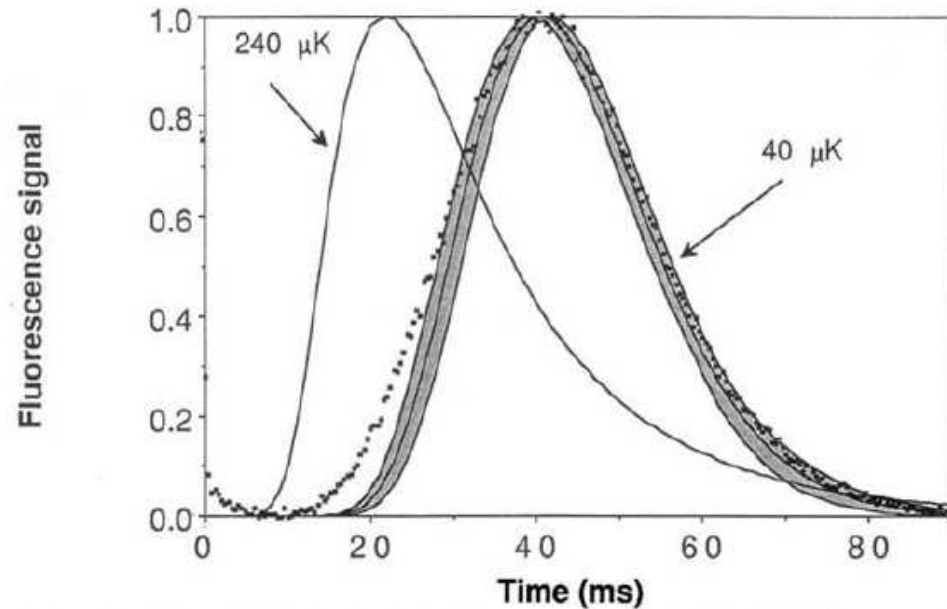
atomy lze chytat (většina
atomů se chová jako malý
magnet)

Zpomalené atomy doletěly do pasti a tam zastaveny dodatečným pulsem

užívají metody fontány (fountain) a sprchy (shower) k určení
teploty zachycených atomů

Phillipsovy výsledky

atomy jsou ve skutečnosti
studenější
(přibližně 40 μK)

X

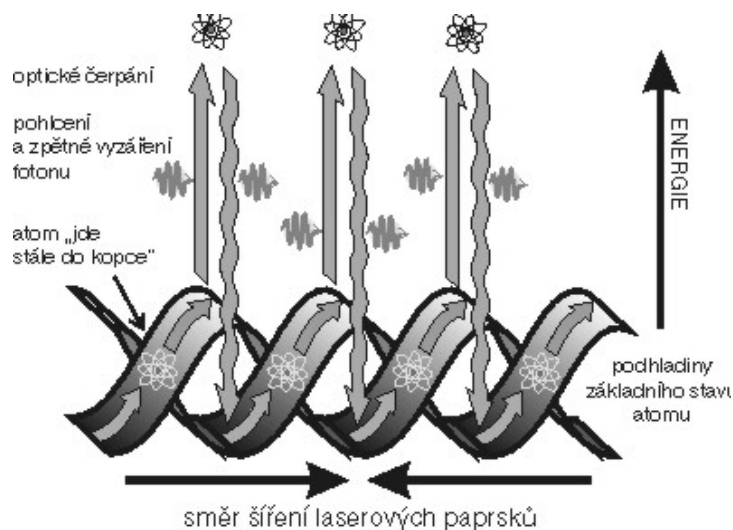
Dopplerovský model připouštěl
240 μK

$$k_B T_{\text{Dopp}} = \frac{\hbar \Gamma}{2}$$

atomy Na
 $\Gamma/2\pi = 10 \text{ MHz}$

odpovídá 30 cm/s podél dané osy

Cohen-Tannoudji přichází s mechanismem dodatečného tzv. **Sisyfova chlazení**
(polarization gradient cooling)

v úvahu je totiž třeba brát všechny relevantní
energetické hladiny příslušného atomu (včetně
takzvané hyperjemné struktury)

další model chlazení uvažuje tzv. **temné stavy**,
tj. situace, kdy je zabráněno ochlazenému atomu
absorbovat a emitovat fotony

Chladné atomy a BEC

Naše hlavní téma

	K	Teplotní rekordy	Objevy	Teorie
		1877 <i>Pictet</i> kapalný kyslík?		
	77			
	22	1895 <i>von Linde</i> kap. vzduch		
	4,2	1898 <i>Dewar</i> kapalný vodík	1911 <i>Kamerlingh-Onnes</i> supravodivost kovů	
		1905 <i>von Linde</i> kap. dusík		1924 <i>Einstein</i> Bose-Einsteinova
	0,3 mK	1908 <i>Kamerlingh-Onnes</i> kapalně helium	odsávané helium	kondensace
			1937 <i>Kapica</i> supratekutost Helia-4	1939 <i>Landau</i> teorie supratekutosti
	μK	odsávané helium		1947 <i>Bogoljubov</i> teorie supratekutosti
		1933 paramagn. demagnet.		1956 <i>BCS</i> teorie supravodivosti
		1951 <i>H. London</i>	1972 <i>Osheroff</i> supratekutost Helia-3	1975 <i>Leggett</i> teorie supratekutosti Helia-3
	nK	rozpouštěcí refrigerátor	1986 <i>Müller a Bednorz</i> vysokoteplot. supravodivost	
	pK	1956 <i>Kurti</i> NDR (jaderná ...)		
		1985 <i>Hänsch</i> laserové chlazení (princip)	1995 <i>Wieman, ... Ketterle</i> BEC v atomových parách	

*Bardeen, Cooper a Schrieffer

Nobelisté II.

The Nobel Prize in Physics 2001

"for the achievement of Bose-Einstein condensation in dilute gases of alkali atoms, and for early fundamental studies of the properties of the condensates"

Eric A. Cornell

1/3 of the prize

USA

University of
Colorado, JILA
Boulder, CO, USA

b. 1961

**Wolfgang
Ketterle**

1/3 of the prize

Federal Republic of
Germany

Massachusetts
Institute of
Technology (MIT)
Cambridge, MA, USA

b. 1957

Carl E. Wieman

1/3 of the prize

USA

University of
Colorado, JILA
Boulder, CO, USA

b. 1951

Bosony a Fermiony

Bosony a Fermiony v kostce

nezávislý kvantový postulát

Identické částice jsou nerozlišitelné

Bosony a Fermiony v kostce

nezávislý kvantový postulát

Identické částice jsou **nerozlišitelné**

Bosony a Fermiony v kostce

nezávislý kvantový postulát

Identické částice jsou nerozlišitelné

Bosony a Fermiony v kostce

nezávislý kvantový postulát

Identické částice jsou nerozlišitelné

Permutace částic nevede ke vzniku nového stavu

Bosony a Fermiony v kostce

nezávislý kvantový postulát

Identické částice jsou nerozlišitelné

Permutace částic nevede ke vzniku nového stavu

Dvě částice

$$\Psi(x_1, x_2) \rightarrow \Psi(x_2, x_1) = \lambda \Psi(x_1, x_2)$$

Bosony a Fermiony v kostce

nezávislý kvantový postulát

Identické částice jsou nerozlišitelné

Permutace částic nevede ke vzniku nového stavu

Dvě částice

$$\Psi(x_1, x_2) \rightarrow \Psi(x_2, x_1) = \lambda \Psi(x_1, x_2) = \lambda^2 \Psi(x_2, x_1)$$

Bosony a Fermiony v kostce

nezávislý kvantový postulát

Identické částice jsou nerozlišitelné

Permutace částic nevede ke vzniku nového stavu

Dvě částice

$$\Psi(x_1, x_2) \rightarrow \Psi(x_2, x_1) = \lambda \Psi(x_1, x_2) = \lambda^2 \Psi(x_2, x_1)$$

$$\boxed{\lambda^2 = 1}$$

Bosony a Fermiony v kostce

nezávislý kvantový postulát

Identické částice jsou nerozlišitelné

Permutace částic nevede ke vzniku nového stavu

Dvě částice

$$\Psi(x_1, x_2) \rightarrow \Psi(x_2, x_1) = \lambda \Psi(x_1, x_2) = \lambda^2 \Psi(x_2, x_1)$$

$$\lambda^2 = 1$$

$\lambda = -1$	$\lambda = +1$
fermiony	bosony
antisymmetrická Ψ	symmetrická Ψ

Bosony a Fermiony v kostce

nezávislý kvantový postulát

Identické částice jsou nerozlišitelné

Permutace částic nevede ke vzniku nového stavu

Dvě částice

$$\Psi(x_1, x_2) \rightarrow \Psi(x_2, x_1) = \lambda \Psi(x_1, x_2) = \lambda^2 \Psi(x_2, x_1)$$

$$\lambda^2 = 1$$

$\lambda = -1$	$\lambda = +1$
fermiony	bosony
antisymmetrická Ψ	symmetrická Ψ
polo-číselný spin	celočíselný spin

Bosony a Fermiony v kostce

nezávislý kvantový postulát

Identické částice jsou nerozlišitelné

Permutace částic nevede ke vzniku nového stavu

Dvě částice

$$\Psi(x_1, x_2) \rightarrow \Psi(x_2, x_1) = \lambda \Psi(x_1, x_2) = \lambda^2 \Psi(x_2, x_1)$$

$$\lambda^2 = 1$$

$\lambda = -1$	$\lambda = +1$
fermiony	bosony
antisymmetrická Ψ	symmetrická Ψ
polo-číselný spin	celočíselný spin

přichází
odnikud
"empirický
fakt"

Bosony a Fermiony v kostce

nezávislý kvantový postulát

Identické částice jsou nerozlišitelné

Permutace částic nevede ke vzniku nového stavu

Dvě částice

$$\Psi(x_1, x_2) \rightarrow \Psi(x_2, x_1) = \lambda \Psi(x_1, x_2) = \lambda^2 \Psi(x_2, x_1)$$

$$\lambda^2 = 1$$

$\lambda = -1$	$\lambda = +1$
fermiony	bosony
antisymmetrická Ψ	symmetrická Ψ
polo-číselný spin	celočíselný spin
elektrony	fotony

přichází
odnikud
"empirický
fakt"

Bosony a Fermiony v kostce

nezávislý kvantový postulát

Identické částice jsou nerozlišitelné

Permutace částic nevede ke vzniku nového stavu

Dvě částice

$$\Psi(x_1, x_2) \rightarrow \Psi(x_2, x_1) = \lambda \Psi(x_1, x_2) = \lambda^2 \Psi(x_2, x_1)$$

$$\lambda^2 = 1$$

$\lambda = -1$	$\lambda = +1$
fermiony	bosony
antisymmetrická Ψ	symmetrická Ψ
polo-číselný spin	celočíselný spin
elektrony	fotony

přichází
odnikud
"empirický
fakt"

celkem dobře známé

ted' pro nás důležité

Mnohačástečkové stavy pro Bosony a Fermiony

Representace obsazovacích čísel

Nezávislé částice (... **neinteragující**)

Stav několika částic úplně popíšeme tak, že určíme

kolik částic se nachází v různých jednočásticových stavech

Podrobnější popis neexistuje, protože částice nejsou rozlišitelné

Representace obsazovacích čísel

Nezávislé částice (... **neinteragující**)

Stav několika částic úplně popíšeme tak, že určíme

kolik částic se nachází v různých jednočásticových stavech

Podrobnější popis neexistuje, protože částice nejsou rozlišitelné

FORMÁLNÍ PROVEDENÍ

Representace obsazovacích čísel

Nezávislé částice (... **neinteragující**)

base jedno-částicových stavů (α úplný soubor kvantových čísel)

$$\{|\alpha\rangle\} \quad \langle\alpha|\beta\rangle = \delta_{\alpha\beta} \quad |\psi\rangle = \sum |\alpha\rangle \langle\alpha|\psi\rangle$$

$$\langle x|\alpha\rangle = \varphi_{\alpha}(x)$$

Representace obsazovacích čísel

Nezávislé částice (... **neinteragující**)

base jedno-částicových stavů (α úplný soubor kvantových čísel)

$$\{|\alpha\rangle\} \quad \langle\alpha|\beta\rangle = \delta_{\alpha\beta} \quad |\psi\rangle = \sum |\alpha\rangle \langle\alpha|\psi\rangle$$

$$\langle x|\alpha\rangle = \varphi_\alpha(x)$$

FOCKŮV PROSTOR prostor mnoha-částicových stavů

basové stavy ... symetrizované součiny jedno-částicových stavů **pro bosony**

... antisymetrizované součiny jedno-částicových stavů **pro fermiony**

určeny **posloupností obsazovacích čísel**   **0, 1, 2, 3, ... pro bosony**

0, 1   ... **pro fermiony**

Representace obsazovacích čísel

Nezávislé částice (... **neinteragující**)

base jedno-částicových stavů (α úplný soubor kvantových čísel)

$$\{|\alpha\rangle\} \quad \langle\alpha|\beta\rangle = \delta_{\alpha\beta} \quad |\psi\rangle = \sum |\alpha\rangle \langle\alpha|\psi\rangle$$

$$\langle x|\alpha\rangle = \varphi_\alpha(x)$$

FOCKŮV PROSTOR prostor mnoha-částicových stavů

basové stavy ... symetrizované součiny jedno-částicových stavů **pro bosony**

... antisymetrizované součiny jedno-částicových stavů **pro fermiony**

určeny posloupností obsazovacích čísel **0, 1, 2, 3, ... pro bosony**

0, 1 ... **pro fermiony**

$$\{\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \mathbf{K}, \alpha_p, \mathbf{K}\}$$

$$\Psi_{\{n_\alpha\}} = |n_1, n_2, n_3, \mathbf{K}, n_p, \mathbf{K}\rangle \quad n\text{-částicový stav} \quad n = \sum n_p$$

Representace obsazovacích čísel pro fermiony

Representace obsazovacích čísel (v podstatě *druhé kvantování*)

.... pro **fermiony**

Pauliho princip

fermiony jsou distanční typ jako rackové

$$\{ \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, K, \alpha_p, K \}$$

$$\Psi_{\{n_\alpha\}} = | n_1, n_2, n_3, K, n_p, K \rangle \quad n\text{-částicový stav} \quad n = \sum n_p, n_p = 0, 1$$

$$|0\rangle = |0, 0, 0, K, 0, K\rangle \quad 0\text{-částicový stav} \quad \mathbf{vakuum}$$

$$|1_p\rangle = |0, 0, 0, K, 1, K\rangle \quad 1\text{-částic.} \quad \varphi_{\alpha_p}(x)$$

$$|L\rangle = |0, 1, 1, K, 0, K\rangle \quad 2\text{-částic.} \quad (\varphi_{\alpha_1}(x)\varphi_{\alpha_2}(x') - \varphi_{\alpha_1}(x')\varphi_{\alpha_2}(x))/\sqrt{2}$$

$$|L\rangle = |0, 2, 0, K, 0, K\rangle \quad 2\text{-částic.} \quad \cancel{\varphi_{\alpha_1}(x)\varphi_{\alpha_1}(x')} \quad \mathbf{není dovoleno}$$

$$|F\rangle = | \underbrace{1, 1, K, 1}_N, 0, K \rangle \quad N\text{-částicový základní stav}$$

L

Representace obsazovacích čísel pro bosony

Representace obsazovacích čísel (v podstatě *druhé kvantování*)

.... pro **bosony**

princip identity

bosony jsou kontaktní typ jako opice

$$\{ \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, K, \alpha_p, K \}$$

$$\Psi_{\{n_\alpha\}} = | n_1, n_2, n_3, K, n_p, K \rangle \quad n\text{-částicový stav} \quad n = \Sigma n_p, n_p = 0, 1, 2, 3, K$$

$$|0\rangle = |0, 0, 0, K, 0, K\rangle \quad 0\text{-částicový stav} \quad \mathbf{vakuum}$$

$$|1_p\rangle = |0, 0, 0, K, 1, K\rangle \quad 1\text{-částic.} \quad \varphi_{\alpha_p}(x)$$

$$|L\rangle = |0, 1, 1, K, 0, K\rangle \quad 2\text{-částic.} \quad \left(\varphi_{\alpha_1}(x)\varphi_{\alpha_2}(x') + \varphi_{\alpha_1}(x')\varphi_{\alpha_2}(x) \right) / \sqrt{2}$$

$$|L\rangle = |0, 2, 0, K, 0, K\rangle \quad 2\text{-částic.} \quad \varphi_{\alpha_1}(x)\varphi_{\alpha_1}(x') \quad \mathbf{je\ dovoleno}$$

$$|B\rangle = |N, 0, 0, K, 0, K\rangle \quad N\text{-částicový základní stav}$$

všechny na jednom orbitalu

$$\varphi_{\alpha_1}(x_1)\varphi_{\alpha_1}(x_2) \dots \varphi_{\alpha_1}(x_N)$$

Které částice jsou Bosony

Příklady bosonů

částice -- kvanta
 N se nezachovává

elementární
částice

fotony

kvazičástice

fonony
magnony

bosony

komplexní částice
 N se zachovává

atomy

${}^4\text{He}$, ${}^7\text{Li}$, ${}^{23}\text{Na}$, ${}^{87}\text{Rb}$
alkalické kovy

excitované
atomy

Příklady bosonů (rozšíření tabulky)

částice -- kvanta
 N se nezachovává

elementární
částice

fotony

kvazičástice

fonony
magnony

složené
kvazičástice

excitony
Cooperovy páry

bosony

komplexní částice
 N se zachovává

atomy

${}^4\text{He}$, ${}^7\text{Li}$, ${}^{23}\text{Na}$, ${}^{87}\text{Rb}$
alkalické kovy

excitované
atomy

ionty

molekuly

Jak může komplexní částice, například atom, vystupovat jako jednotný celek --- boson

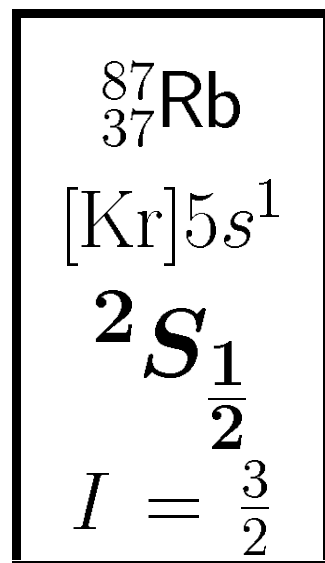
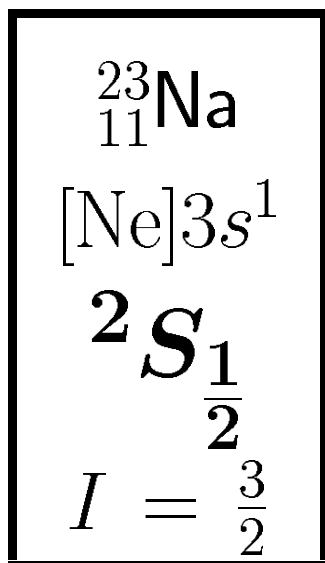
ZÁKLADNÍ PODMÍNKA

Identita zahrnuje charakteristiky jako hmotnost, náboj, ale také hodnoty pozorovatelných příslušných vnitřním stupňům volnosti, které **se nesmějí měnit v průběhu studovaného dynamického procesu.**

Jak může komplexní částice, například atom, vystupovat jako jednotný celek --- boson

ZÁKLADNÍ PODMÍNKA

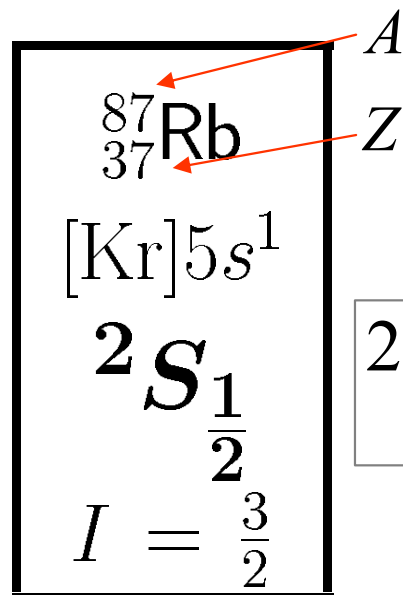
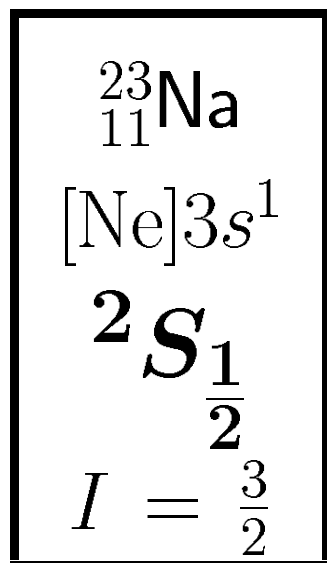
Identita zahrnuje charakteristiky jako hmotnost, náboj, ale také hodnoty pozorovatelných příslušných vnitřním stupňům volnosti, které **se nesmějí měnit v průběhu studovaného dynamického procesu.**

Jak může komplexní částice, například atom, vystupovat jako jednotný celek --- boson

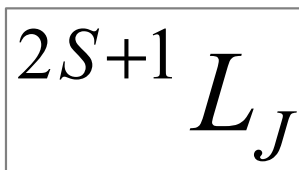
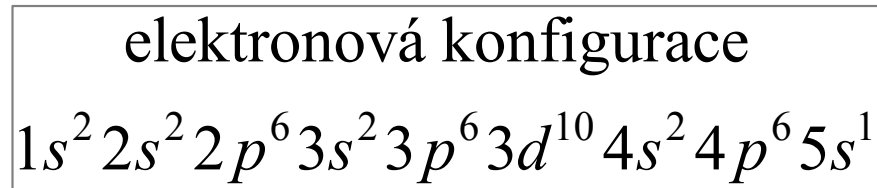
ZÁKLADNÍ PODMÍNKA

Identita zahrnuje charakteristiky jako hmotnost, náboj, ale také hodnoty pozorovatelných příslušných vnitřním stupňům volnosti, které **se nesmějí měnit v průběhu studovaného dynamického procesu.**

A

Z

$$\dot{J} = \dot{L} + \dot{S}$$

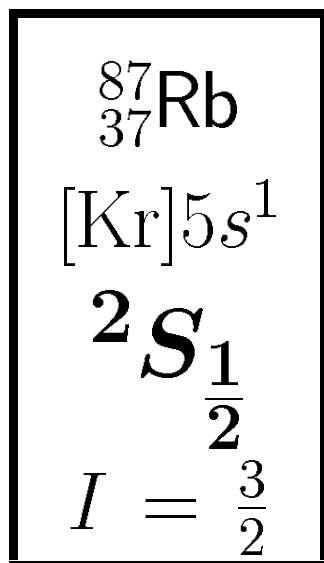
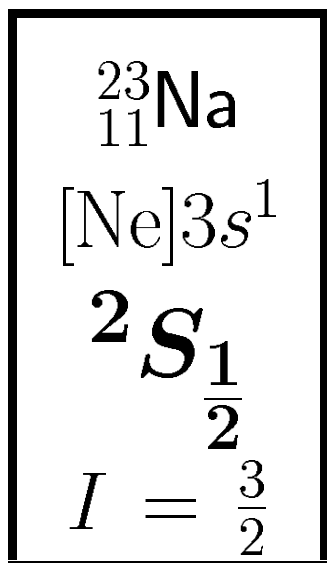
$$J = |S - L|, K, S + L = \frac{1}{2}$$

Jak může komplexní částice, například atom, vystupovat jako jednotný celek --- boson

ZÁKLADNÍ PODMÍNKA

Identita zahrnuje charakteristiky jako hmotnost, náboj, ale také hodnoty pozorovatelných příslušných vnitřním stupňům volnosti, které **se nesmějí měnit v průběhu studovaného dynamického procesu.**

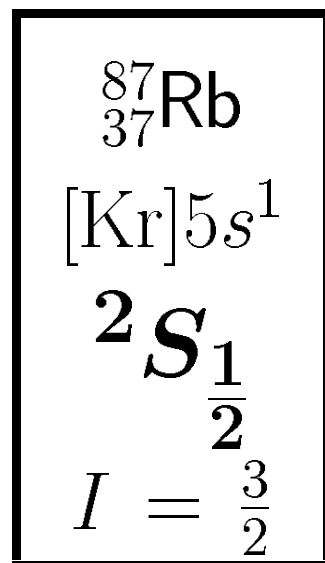
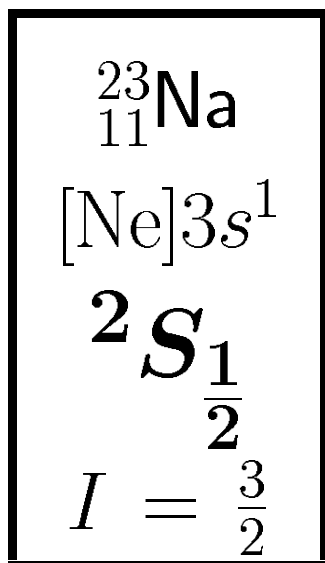
Rubidium

37 elektronů	} <i>celk. elektronový spin</i>	$S = \frac{1}{2}$
37 protonů		
50 neutronů	} <i>celk. jaderný spin</i>	$I = \frac{3}{2}$

Jak může komplexní částice, například atom, vystupovat jako jednotný celek --- boson

ZÁKLADNÍ PODMÍNKA

Identita zahrnuje charakteristiky jako hmotnost, náboj, ale také hodnoty pozorovatelných příslušných vnitřním stupňům volnosti, které **se nesmějí měnit v průběhu studovaného dynamického procesu.**

Rubidium

37 elektronů   *celk. elektronový spin* $S = \frac{1}{2}$

37 protonů }
50 neutronů }   *celk. jaderný spin* $I = \frac{3}{2}$

celkový spin atomu

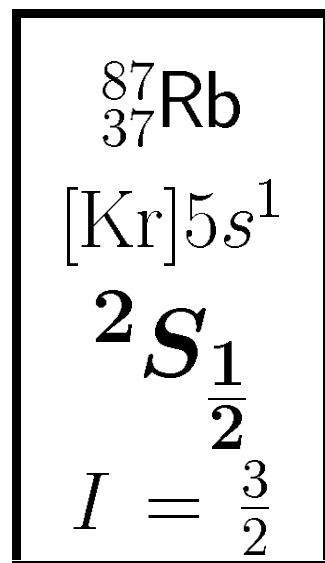
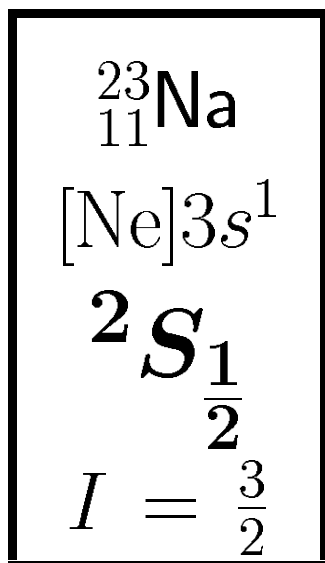
$$\dot{F} = \dot{S} + \dot{I}$$

$$F = |S - I|, K, S + I = 1, 2$$

Jak může komplexní částice, například atom, vystupovat jako jednotný celek --- boson

ZÁKLADNÍ PODMÍNKA

Identita zahrnuje charakteristiky jako hmotnost, náboj, ale také hodnoty pozorovatelných příslušných vnitřním stupňům volnosti, které **se nesmějí měnit v průběhu studovaného dynamického procesu.**

Rubidium

37 elektronů   *celk. elektronový spin* $S = \frac{1}{2}$

37 protonů }
50 neutronů }   *celk. jaderný spin* $I = \frac{3}{2}$

celkový spin atomu

$$\dot{F} = \dot{S} + \dot{I}$$

$$F = |S - I|, K, S + I = 1, 2$$

Koexistují dvě rozlišitelné odrůdy; mohou být odděleny sdruženým působením hyperjemných interakcí a Zeemanova štěpení v magnetickém poli

Ideální kvantové plyny

Ideální klasický plyn

$$\langle n \rangle = e^{-\beta(\varepsilon - \mu)} \quad \text{Boltzmannovo rozdělení}$$

vysoké teploty, zředěný plyn

Ideální klasický plyn

$$\langle n \rangle = e^{-\beta(\varepsilon - \mu)} \quad \text{Boltzmannovo rozdělení}$$

vysoké teploty, zředěný plyn

$$T = 0$$

Fermiony
elektrony

$$|F\rangle = |1, 1, K, 1, 0, K\rangle$$

Bosony $N = \text{const.}$
atomy

$$|B\rangle = |N, 0, 0, K, 0, K\rangle$$

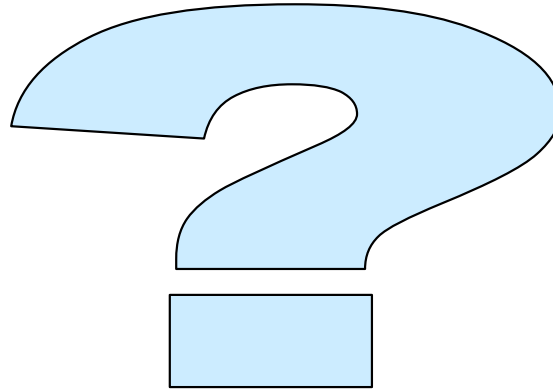
Bosony
fotony

$$|\text{vac}\rangle_{78}$$

Ideální klasický plyn

$$\langle n \rangle = e^{-\beta(\varepsilon - \mu)} \quad \text{Boltzmannovo rozdělení}$$

vysoké teploty, zředěný plyn

$$T = 0$$

Fermiony
elektrony

$$|F\rangle = |1, 1, K, 1, 0, K\rangle$$

Bosony $N = \text{const.}$
atomy

$$|B\rangle = |N, 0, 0, K, 0, K\rangle$$

Bosony
fo t/n ony

$$|\text{vac}\rangle$$

Ideální kvantové plyny

$$\langle n \rangle = e^{-\beta(\varepsilon - \mu)} \quad \text{Boltzmannovo rozdělení}$$

vysoké teploty, zředěný plyn

fermiony

bosony

N

N

FD

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} + 1}$$

BE

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} - 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta\varepsilon} - 1}$$

Ideální kvantové plyny

$$\langle n \rangle = e^{-\beta(\varepsilon - \mu)} \quad \text{Boltzmannovo rozdělení}$$

vysoké teploty, zředěný plyn

chemický potenciál fixuje
střední počet částic

fermiony

bosony

N

N

FD

BE

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} + 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} - 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta\varepsilon} - 1}$$

Ideální kvantové plyny

$$\langle n \rangle = e^{-\beta(\varepsilon - \mu)} \quad \text{Boltzmannovo rozdělení}$$

vysoké teploty, zředěný plyn

fermiony

bosony

FD

N

N

BE

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} + 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} - 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta\varepsilon} - 1}$$

$T \rightarrow 0$

$T \rightarrow 0$

$T \rightarrow 0$

$$|F\rangle = |1, 1, K, 1, 0, K\rangle$$

$$|B\rangle = |N, 0, 0, K, 0, K\rangle$$

$$|\text{vac}\rangle$$

Ideální kvantové plyny

$$\langle n \rangle = e^{-\beta(\varepsilon - \mu)} \quad \text{Boltzmannovo rozdělení}$$

vysoké teploty, zředěný plyn

fermiony

bosony

FD

N

N

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} + 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} - 1}$$

BE

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta\varepsilon} - 1}$$

$T \rightarrow 0$

$T \rightarrow 0$

$T \rightarrow 0$

vymrzání

$$|F\rangle = |1, 1, K, 1, 0, K\rangle$$

$$|B\rangle = |N, 0, 0, K, 0, K\rangle$$

$$|\text{vac}\rangle$$

Ideální kvantové plyny

$$\langle n \rangle = e^{-\beta(\varepsilon - \mu)} \quad \text{Boltzmannovo rozdělení}$$

vysoké teploty, zředěný plyn

fermiony

bosony

FD

N

N

BE

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} + 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} - 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta\varepsilon} - 1}$$

$T \rightarrow 0$

$T \rightarrow 0$

$T \rightarrow 0$

Aufbau princip

vymrzání

$$|F\rangle = |1, 1, K, 1, 0, K\rangle$$

$$|B\rangle = |N, 0, 0, K, 0, K\rangle$$

$$|\text{vac}\rangle$$

Ideální kvantové plyny

$$\langle n \rangle = e^{-\beta(\varepsilon - \mu)} \quad \text{Boltzmannovo rozdělení}$$

vysoké teploty, zředěný plyn

fermiony

bosony

FD

N

N

BE

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} + 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} - 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta\varepsilon} - 1}$$

$T \rightarrow 0$

Aufbau princip

$T \rightarrow 0$

?

$T \rightarrow 0$

vymrzání

$$|F\rangle = |1, 1, K, 1, 0, K\rangle$$

$$|B\rangle = |N, 0, 0, K, 0, K\rangle$$

$$|\text{vac}\rangle$$

Ideální kvantové plyny

$$\langle n \rangle = e^{-\beta(\varepsilon - \mu)} \quad \text{Boltzmannovo rozdělení}$$

vysoké teploty, zředěný plyn

fermiony

bosony

FD

N

N

BE

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} + 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} - 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta\varepsilon} - 1}$$

$T \rightarrow 0$

$T \rightarrow 0$

$T \rightarrow 0$

Aufbau princip

BEC

vymrzání

$$|F\rangle = |1, 1, K, 1, 0, K\rangle$$

$$|B\rangle = |N, 0, 0, K, 0, K\rangle$$

$$|\text{vac}\rangle$$

Ideální kvantové plyny

$$\langle n \rangle = e^{-\beta(\varepsilon - \mu)} \quad \text{Boltzmannovo rozdělení}$$

vysoké teploty, zředěný plyn

fermiony

bosony

FD

N

N

BE

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} + 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta(\varepsilon - \mu)} - 1}$$

$$\langle n \rangle = \frac{1}{e^{\beta\varepsilon} - 1}$$

$T \rightarrow 0$

Aufbau princip

diskontinuita
fázový přechod

$T \rightarrow 0$

BEC

$T \rightarrow 0$

vymrzání

$$|F\rangle = |1, 1, K, 1, 0, K\rangle$$

$$|B\rangle = |N, 0, 0, K, 0, K\rangle$$

$$|\text{vac}\rangle$$

Bose-Einsteinova kondensace
BEC

Podstata BEC

Mějme homogenní plyn, N atomů v objemu V

S klesající teplotou atomy ztrácejí energii a „stékají“ do nižších stavů. Těch však ubývá:

$$\mathcal{N}(E < k_B T) = \text{const} \times T^{3/2}$$

Daný počet atomů počínajíc jistou **kritickou teplotou** je příliš velký.

Přebytek $N - \mathcal{N}$ se vyloučí do nejnižší hladiny, která je pak makroskopicky obsazena, tj. ze všech atomů je na ní makroskopický zlomek.

To je BEC kondensát.

Při nulové teplotě jsou na nejnižší hladině atomy všechny.

Podstata BEC

Mějme homogenní plyn, N atomů v objemu V

S klesající teplotou atomy ztrácejí energii a „stékají“ do nižších stavů. Těch však ubývá:

$$\mathcal{N}(E < k_B T) = \text{const} \times T^{3/2}$$

Daný počet atomů počínajíc jistou **kritickou teplotou** je příliš velký.

Přebytek $N - \mathcal{N}$ se vyloučí do nejnižší hladiny, která je pak makroskopicky obsazena, tj. ze všech atomů je na ní makroskopický zlomek.

To je BEC kondensát.

Při nulové teplotě jsou na nejnižší hladině atomy všechny.

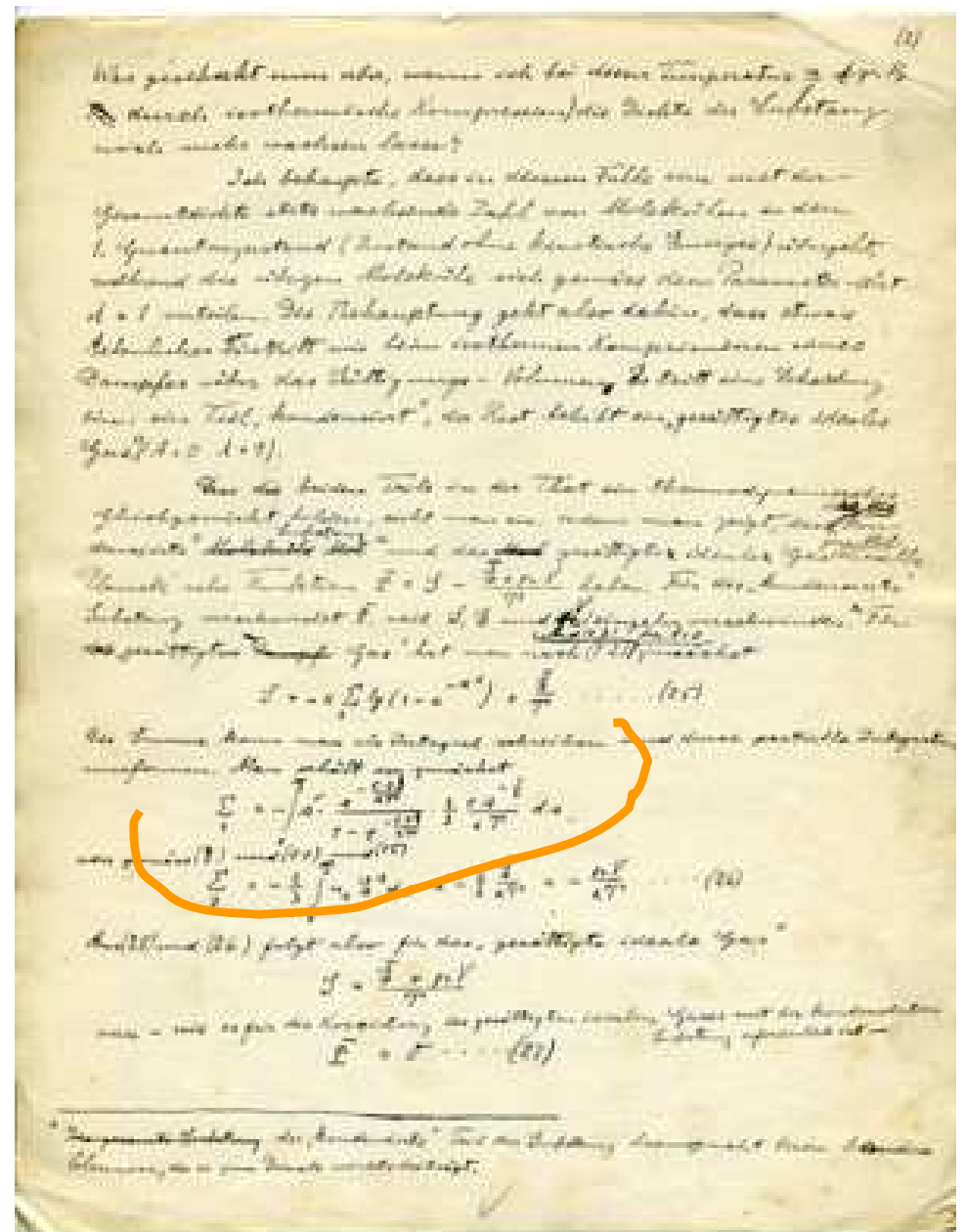
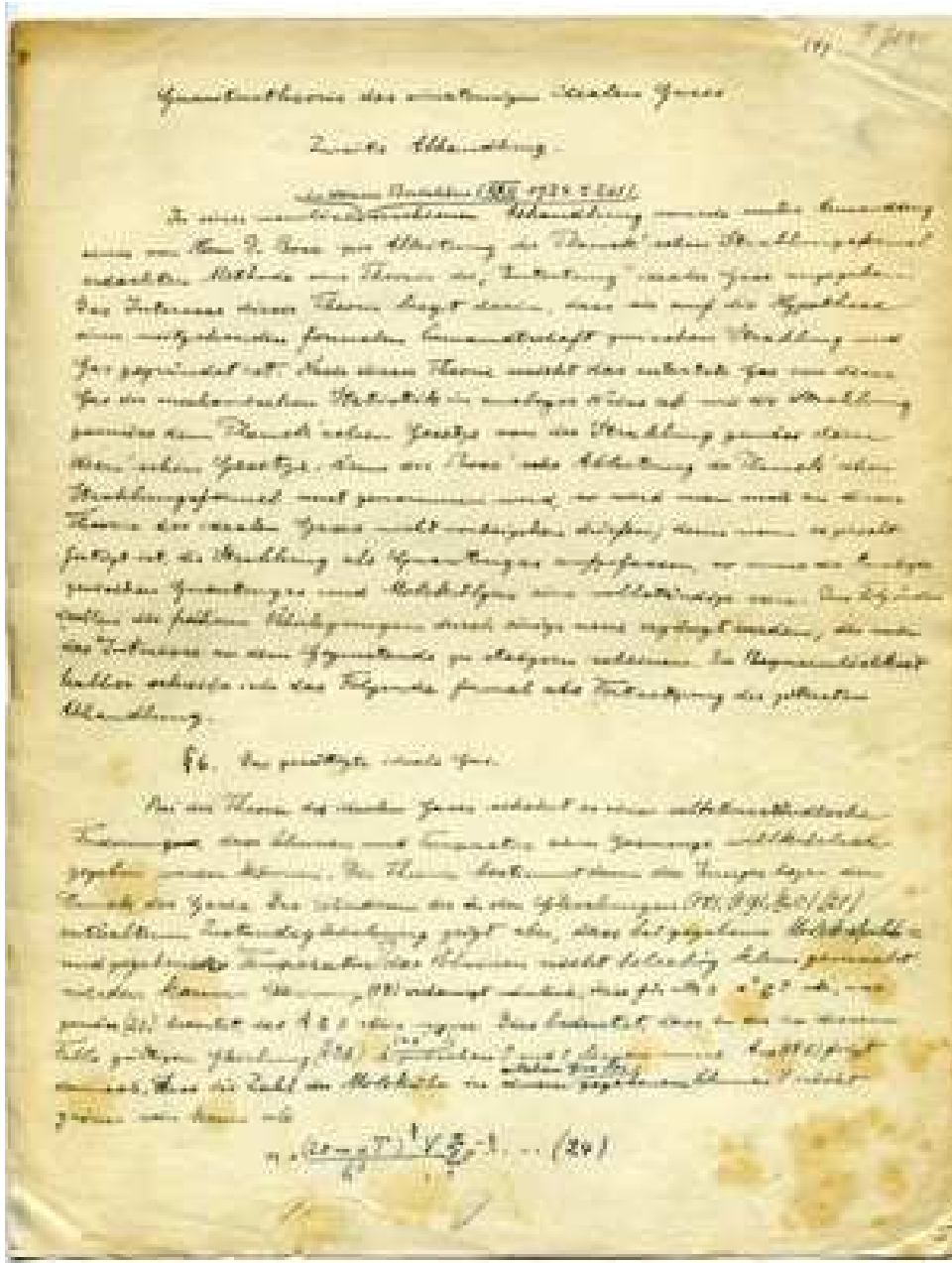
Tuto úvahu a přesný výpočet integrálů provedl Einstein
... následující folie.

Maximální počet atomů v plynné fázi při dané teplotě

$$\mathcal{N}_G^0(T) = V \times 4\pi \left(\frac{2mk_B T}{h^2} \right)^{\frac{3}{2}} \Gamma\left(\frac{3}{2}\right) \zeta\left(\frac{3}{2}\right) \equiv BT^{\frac{3}{2}}$$

Einsteinův rukopis s odvozením BEC

Kritická teplota pro BEC

KRITICKÁ TEPLOTA

nejnižší teplota, při níž jsou všechny atomy ještě v plynné fázi:

$$N = \mathcal{N}_G^0(T_c) = V \times 4\pi \left(\frac{2mk_B T_c}{h^2} \right)^{\frac{3}{2}} \Gamma\left(\frac{3}{2}\right) \zeta\left(\frac{3}{2}\right)$$

$$T_c = \frac{h^2}{4\pi m k_B} \cdot \left(\frac{N}{2,612V} \right)^{\frac{2}{3}} = 0,52725 \frac{h^2}{4\pi m k_B} \cdot \frac{n^{\frac{2}{3}}}{A} = 8,0306 \times 10^{-19} \cdot \frac{n^{\frac{2}{3}}}{A}$$

Kritická teplota pro BEC

KRITICKÁ TEPLOTA

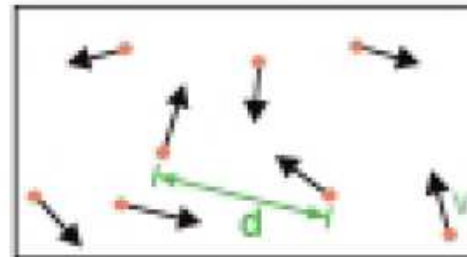
nejnižší teplota, při níž jsou všechny atomy ještě v plynné fázi:

$$T_c = \frac{h^2}{4\pi m k_B} \cdot \left(\frac{N}{2,612V} \right)^{\frac{2}{3}} = 0,52725 \frac{h^2}{4\pi u k_B} \cdot \frac{n^{\frac{2}{3}}}{M} = 8,0306 \times 10^{-19} \cdot \frac{n^{\frac{2}{3}}}{M}$$

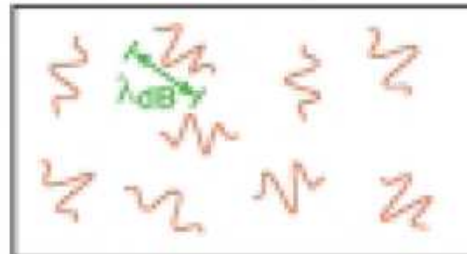
Několik odhadů:

system	M	n	T_c
He-4 kapalně	4	2×10^{28}	1.47 K
Na past	23	2×10^{20}	1.19 μ K
Rb past	87	2×10^{17}	3.16 nK

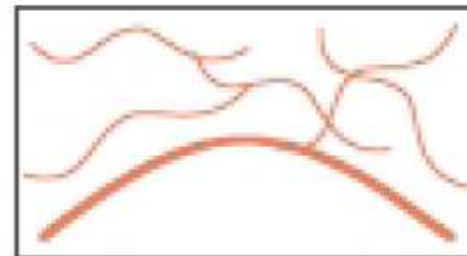
Ketterle vysvětluje BEC švédskému králi

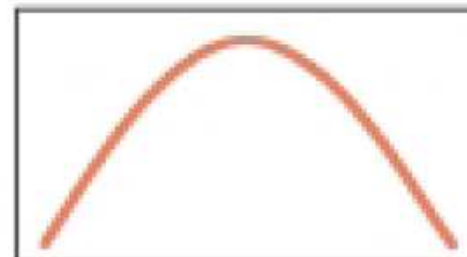
High Temperature T:
thermal velocity v
density d^{-3}
"Billiard balls"

Low Temperature T:
De Broglie wavelength
 $\lambda_{dB} = h/mv \propto T^{-1/2}$
"Wave packets"

T = T_{crit}:
Bose-Einstein Condensation
 $\lambda_{dB} \sim d$
"Matter wave overlap"

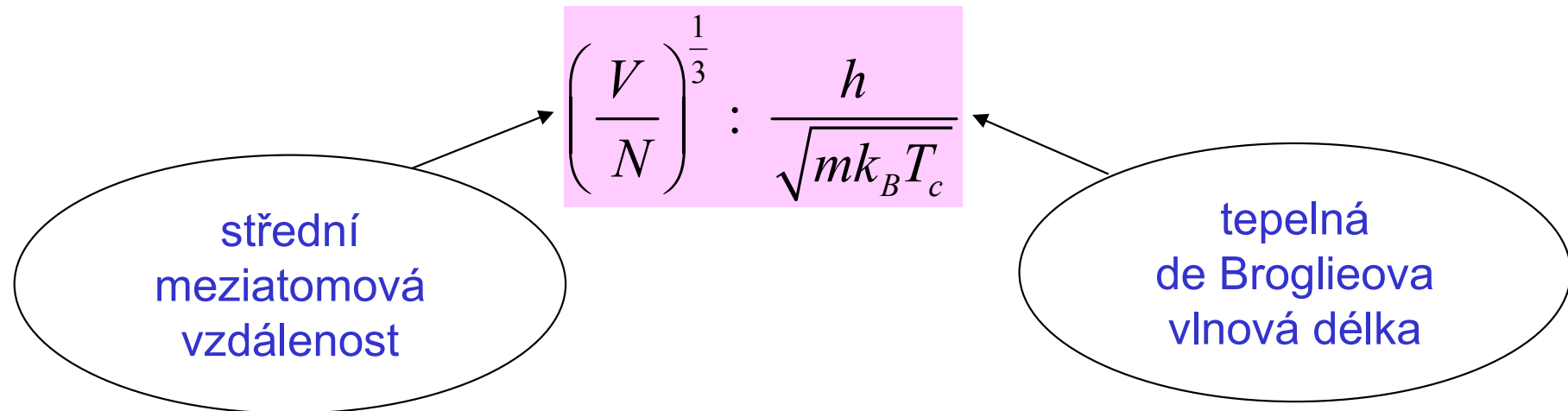
T = 0:
Pure Bose condensate
"Giant matter wave"

Fyzikální interpretace T_c podrobně

Formule pro kritickou teplotu

$$T_c = \frac{h^2}{4\pi m k_B} \cdot \left(\frac{N}{2,612V} \right)^{\frac{2}{3}}$$

Upravíme na

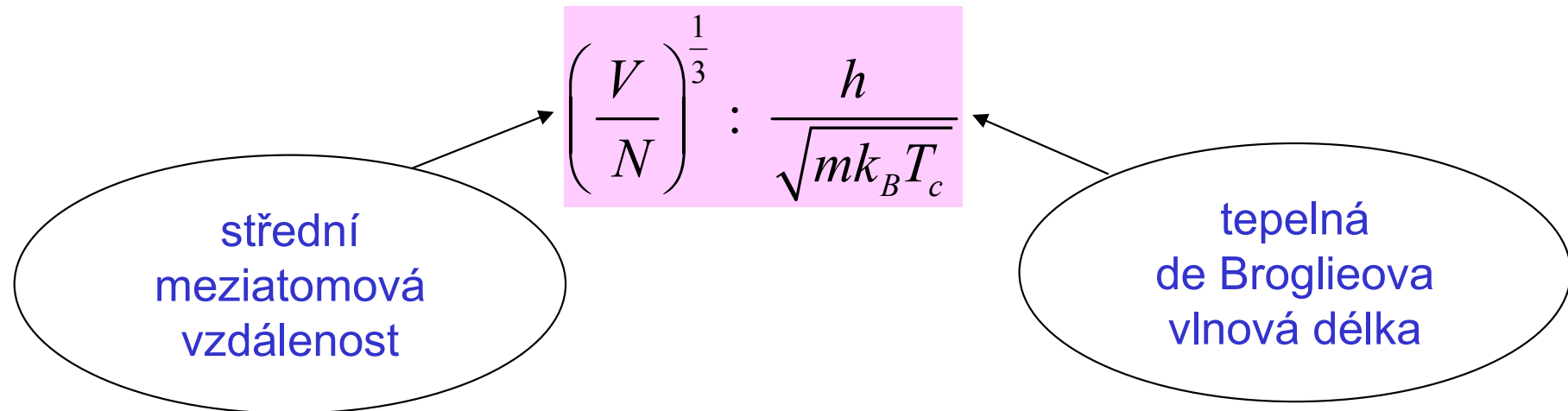

Fyzikální interpretace T_c podrobně

Formule pro kritickou teplotu

$$T_c = \frac{h^2}{4\pi m k_B} \cdot \left(\frac{N}{2,612V} \right)^{\frac{2}{3}}$$

Upravíme na

Kvantový přechod nastane když

vlnová oblaka atomů se začnou překrývat

Vzpomínka: de Broglieho vlnová délka pro atomy a molekuly

$$\lambda = \frac{2\pi h}{p}$$

Tepelné energie jsou malé .... platí NR vzorce

$$\lambda = \frac{2\pi h}{\sqrt{2mE_{\text{kin}}}} \quad m = Au$$

V tepelné rovnováze

... rel. at. (mol.) hmotnost

$$\langle E_{\text{kin}} \rangle = \frac{3}{2} k_B T$$

tepelná vlnová
délka

$$\lambda = \frac{2\pi h}{\sqrt{3u k_B}} \cdot \frac{1}{\sqrt{AT}} = 2,5 \times 10^{-9} \cdot \frac{1}{\sqrt{AT}}$$

Dva užitečné vzorce

$$E_{\text{kin}} = \frac{3}{2} T / 11600 \quad \text{eV K} \quad \bar{v} = \sqrt{\langle v^2 \rangle} = 158 \sqrt{\frac{T}{A}}$$

Hustota kondensátu

$$n_G = \frac{\mathcal{N}(T)}{V} = BT^{\frac{3}{2}} = BT_C^{\frac{3}{2}} \left(\frac{T}{T_C} \right)^{\frac{3}{2}} = n \cdot \left(\frac{T}{T_C} \right)^{\frac{3}{2}} \quad \text{pro } T < T_C$$

Hustota kondensátu

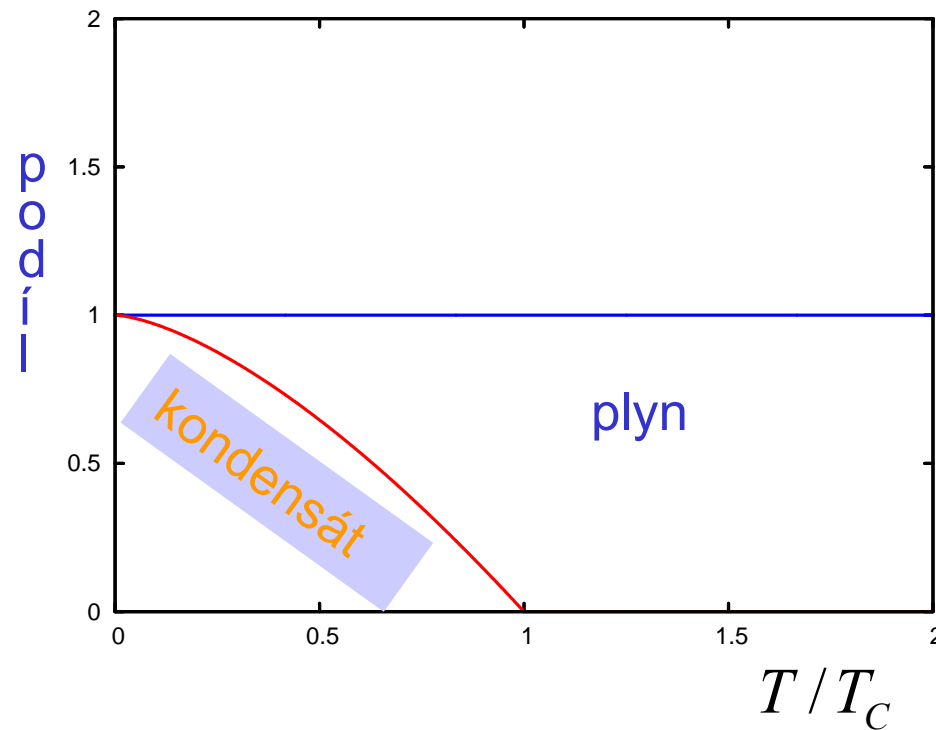
$$n_G = \frac{\mathcal{N}(T)}{V} = BT^{\frac{3}{2}} = BT_C^{\frac{3}{2}} \left(\frac{T}{T_C} \right)^{\frac{3}{2}} = n \cdot \left(\frac{T}{T_C} \right)^{\frac{3}{2}} \quad \text{pro } T < T_C$$

$$n \equiv n_G + n_{BEC} = n \cdot \left(\frac{T}{T_C} \right)^{\frac{3}{2}} + n \cdot \left[1 - \left(\frac{T}{T_C} \right)^{\frac{3}{2}} \right]$$

Hustota kondensátu

$$n_G = \frac{\mathcal{N}(T)}{V} = BT^{\frac{3}{2}} = BT_C^{\frac{3}{2}} \left(\frac{T}{T_C} \right)^{\frac{3}{2}} = n \cdot \left(\frac{T}{T_C} \right)^{\frac{3}{2}} \quad \text{pro } T < T_C$$

$$n \equiv n_G + n_{BEC} = n \cdot \left(\frac{T}{T_C} \right)^{\frac{3}{2}} + n \cdot \left[1 - \left(\frac{T}{T_C} \right)^{\frac{3}{2}} \right]$$

Podrobnější rozbor BEC

- Termodynamicky ... fázový přechod, i když podivný
- Čistě kvantový efekt
- Mezi bosony nepůsobí reálné síly, jejich pohyb však JE reálně korelován působením principu identity (symetrické vlnové funkce)

Podrobnější rozbor BEC

- Termodynamicky ... fázový přechod, i když podivný
- Čistě kvantový efekt
- Mezi bosony nepůsobí reálné síly, jejich pohyb však JE reálně korelován působením principu identity (symetrické vlnové funkce)
- BEC je „kondenzace v prostoru hybností“ , na rozdíl od zkapalnění klasických plynů, které vede ke vzniku kapek v reálném prostoru souřadnic.
- BEC nebyla vlastně nikdy pozorována, protože obyčejné fázové přechody nastávaly mnohem dříve

Podrobnější rozbor BEC

- Termodynamicky ... fázový přechod, i když podivný
- Čistě kvantový efekt
- Mezi bosony nepůsobí reálné síly, jejich pohyb však JE reálně korelován působením principu identity (symetrické vlnové funkce)
- BEC je „kondenzace v prostoru hybností“ , na rozdíl od zkapalnění klasických plynů, které vede ke vzniku kapek v reálném prostoru souřadnic.
- BEC nebyla vlastně nikdy pozorována, protože obyčejné fázové přechody nastávaly mnohem dříve. **Experimentální objev BEC má proto zásadní význam**

Podrobnější rozbor BEC

- Termodynamicky ... fázový přechod, i když podivný
- Čistě kvantový efekt
- Mezi bosony nepůsobí reálné síly, jejich pohyb však JE reálně korelován působením principu identity (symetrické vlnové funkce)
- BEC je „kondenzace v prostoru hybností“ , na rozdíl od zkapalnění klasických plynů, které vede ke vzniku kapek v reálném prostoru souřadnic.
- BEC nebyla vlastně nikdy pozorována, protože obyčejné fázové přechody nastávaly mnohem dříve. **Experimentální objev BEC má proto zásadní význam**
- I když nebereme „momentum condensation“ doslova, BEC vyvolává kvantovou koherenci mezi vzdálenými místy, tak jako obyčejná rovinná vlna

Podrobnější rozbor BEC

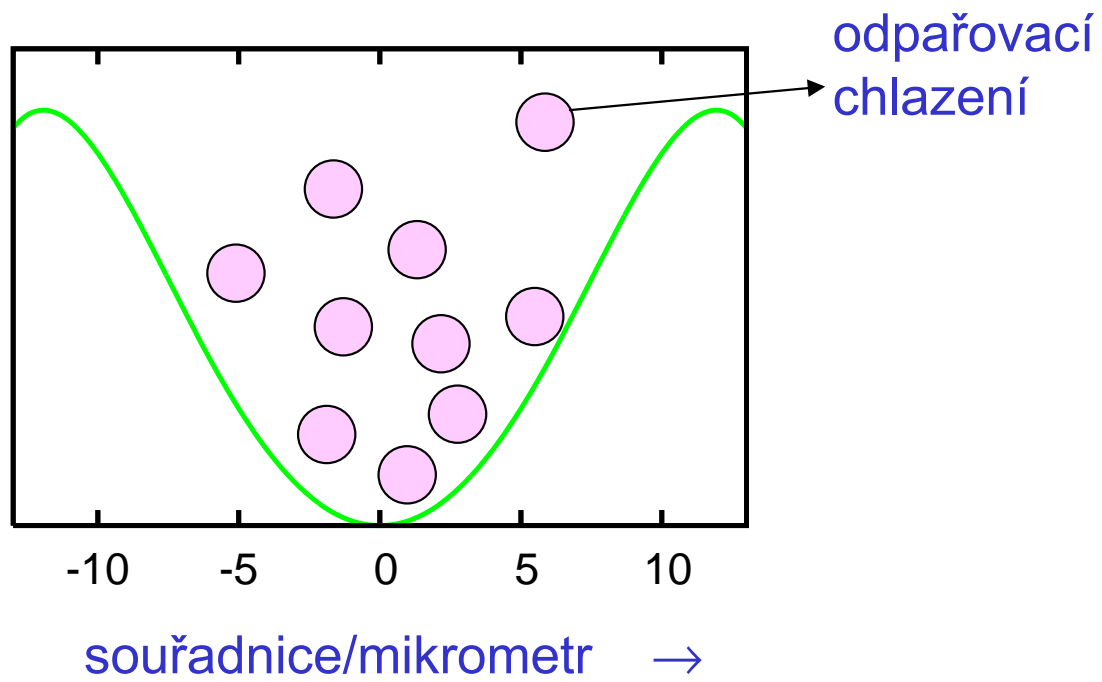
- Termodynamicky ... fázový přechod, i když podivný
  - Čistě kvantový efekt
  - Mezi bosony nepůsobí reálné síly, jejich pohyb však JE reálně korelován působením principu identity (symetrické vlnové funkce)
  - BEC je „kondenzace v prostoru hybností“ , na rozdíl od zkapalnění klasických plynů, které vede ke vzniku kapek v reálném prostoru souřadnic.
  - BEC nebyla vlastně nikdy pozorována, protože obyčejné fázové přechody nastávaly mnohem dříve. **Experimentální objev BEC má proto zásadní význam**
  - I když nebereme „momentum condensation“ doslova, BEC vyvolává kvantovou koherenci mezi vzdálenými místy, tak jako obyčejná rovinná vlna
- BEC je **makroskopický kvantový jev** ve dvou ohledech:
    - ♠ korelace makroskopické frakce všech atomů
    - ♠ odpovídající koherence prochází celým makroskopicky rozlehlým vzorkem

BEC v atomových pastech

Potenciál pasti

Typický profil

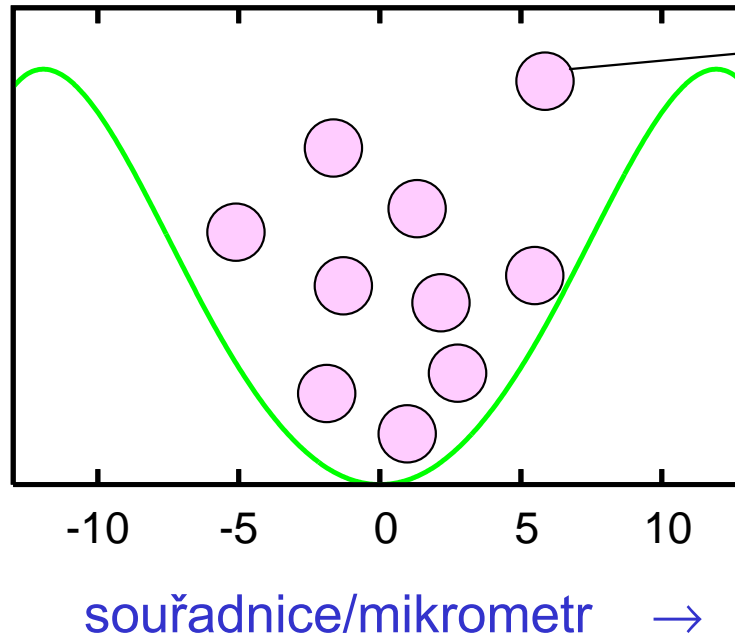
?

Potenciál pasti

Typický profil

?

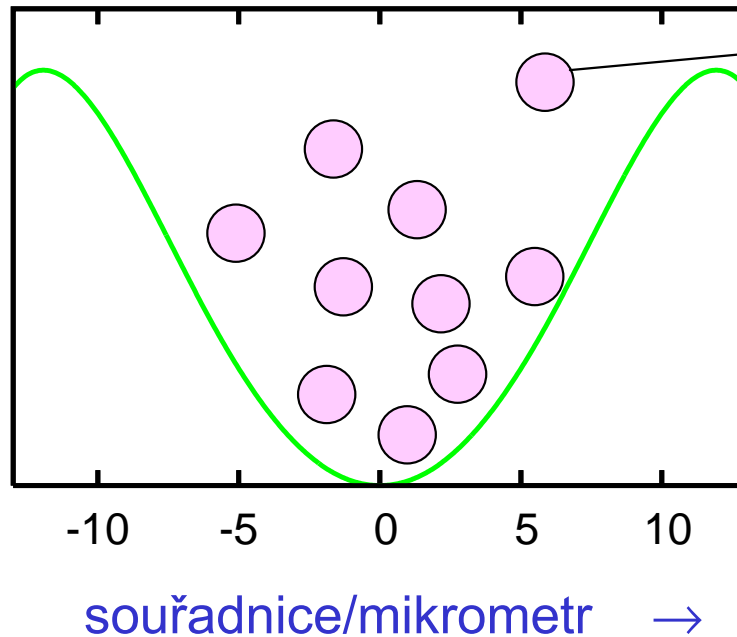

odpařovací
chlazení ... to
teprve sníží
teplotu až ke
kritické

Potenciál pasti

Typický profil

?

odpařovací
chlazení ... to
teprve sníží
teplotu až ke
kritické

Jeden směr

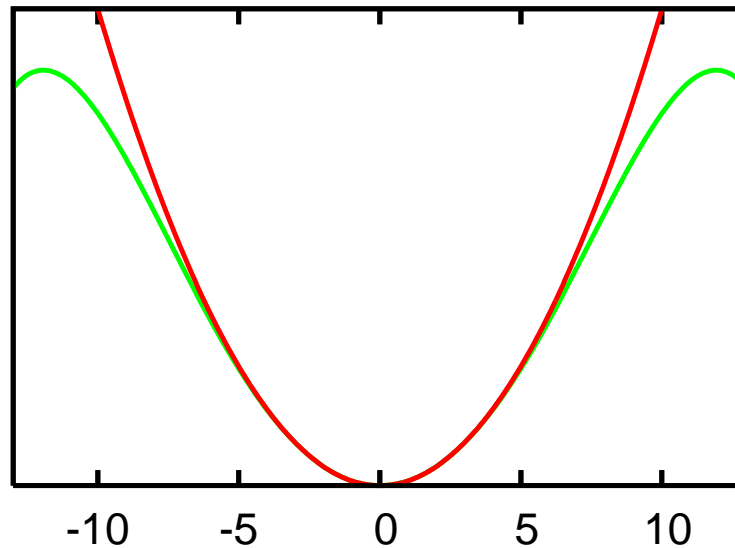
past zpravidla 3D, tvaru protáhlého elipsoidu

Pasti jsou z reálného světa, obláčky víceméně viditelné okem

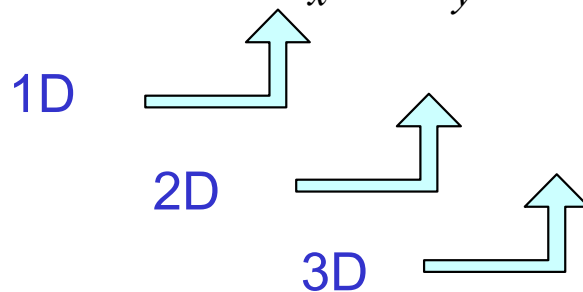
Potenciál pasti

Parabolická approximace

zpravidla anizotropní
harmonický oscilátor
s axiální symetrií

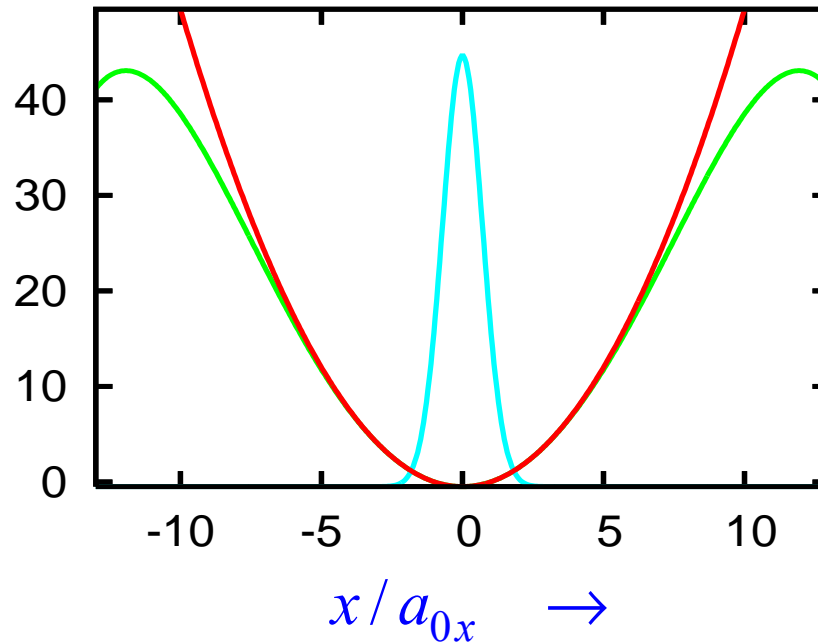

$$H = \frac{1}{2m} \mathbf{p}^2 + \frac{1}{2} m \omega_x^2 x^2 + \frac{1}{2} m \omega_y^2 y^2 + \frac{1}{2} m \omega_z^2 z^2$$
$$= H_x + H_y + H_z$$

Základní stav a potenciál

číslo hladiny
lineárního
oscilátoru

200 nK

100 nK

^{87}Rb

$a_0 = 1\mu\text{m}$

$\hbar\omega = 10\text{ nK}$

$N \approx 10^6$

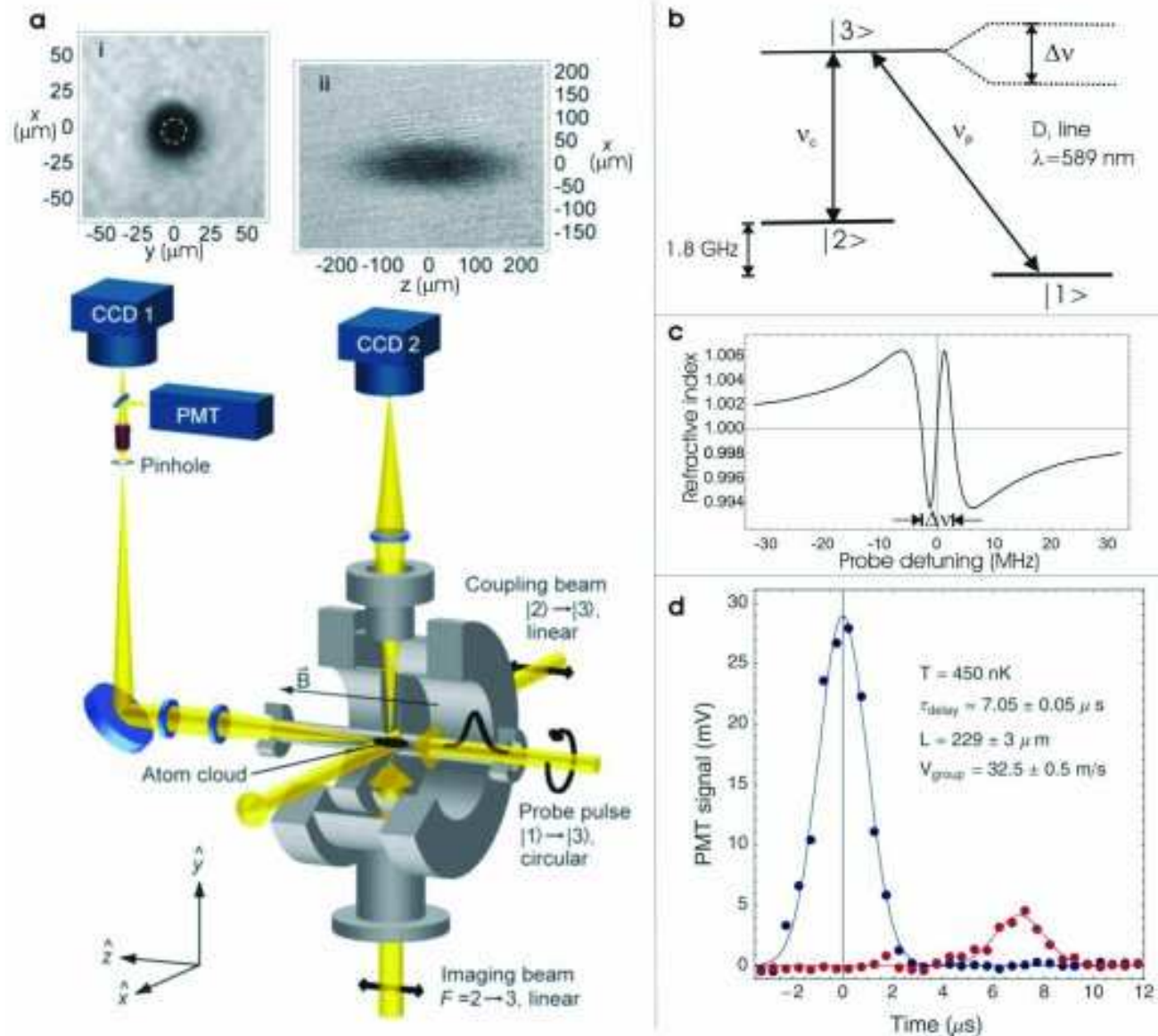
$$\psi_0(x, y, z) = \phi_{0x}(x)\phi_{0y}(y)\phi_{0z}(z)$$

$$\phi_0(u) = \frac{1}{\sqrt{a_0\pi}} e^{-\frac{u^2}{2a_0^2}}, \quad a_0 = \sqrt{\frac{\hbar}{m\omega}}, \quad E_0 = \frac{1}{2}\hbar\omega = \frac{1}{2} \cdot \frac{\hbar^2}{ma_0^2} = \frac{1}{2} \cdot \frac{\hbar^2}{Mu_m a_0^2}$$

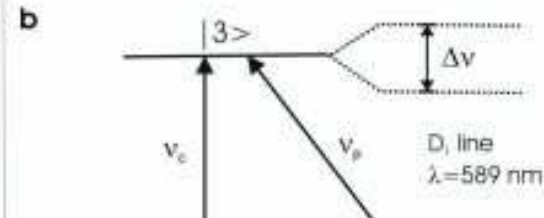
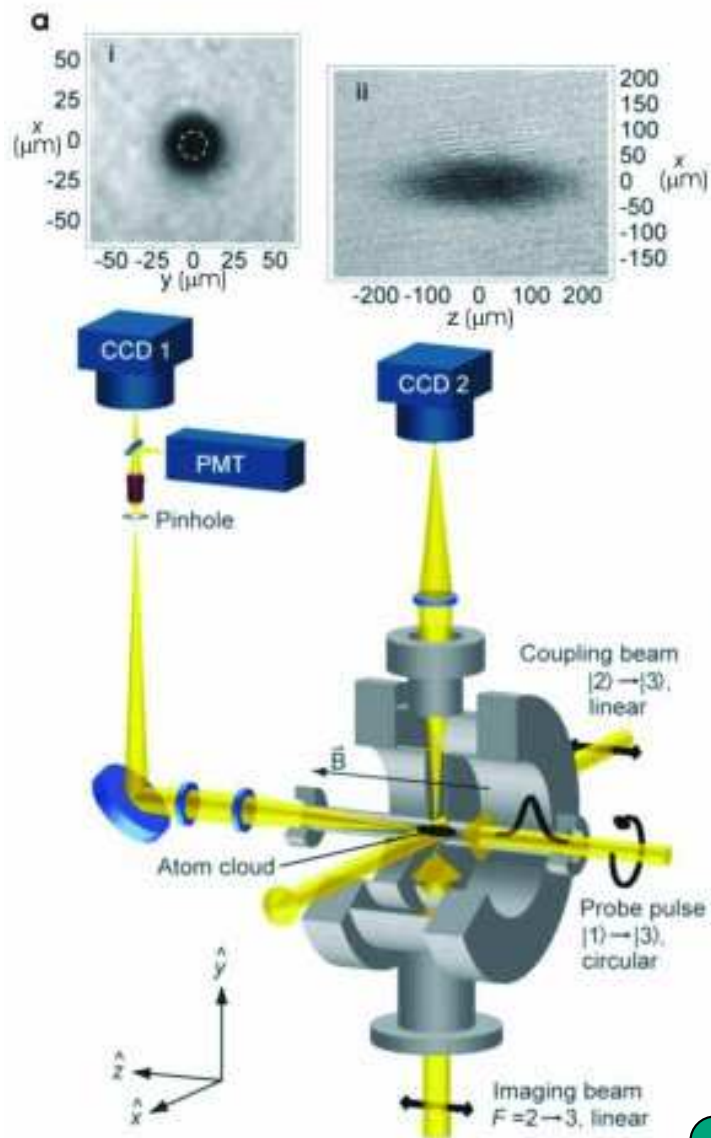
$$V(u) = \frac{1}{2}m\omega^2 u^2 = \frac{1}{2}\hbar\omega \left(\frac{u}{a_0}\right)^2$$

Pomalé světlo ve studených obláčcích sodíku

Pomalé světlo ve studených obláčcích sodíku

CO VIDÍME

- obláček je *makroskopický*
- vidíme *tepelné rozdělení*
- cigárový tvar: *protažený rotační elipsoid*
- difusní obrysy: *Maxwellovo–Boltzmannovo rozdělení*
- *prostorová hustota v parabolickém potenciálu*

Hustota částic v prostoru: Boltzmannova limita

Aproximace skutečného rozdělení Boltzmannovou limitou
(pro vysoké teploty, hodně částic)

$$\begin{aligned}f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) &= e^{\beta(\mu - W - U(\mathbf{r}))} \\n_{\text{THERM}}(\mathbf{r}) &= \int d^3 \mathbf{p} \cdot f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) \\&\propto e^{-\beta U(\mathbf{r})} \\&= e^{-\frac{1}{2} \beta m (\omega_x^2 x^2 + \omega_y^2 y^2 + \omega_z^2 z^2)}\end{aligned}$$

Hustota částic v prostoru: Boltzmannova limita

Aproximace skutečného rozdělení Boltzmannovou limitou
(pro vysoké teploty, hodně částic)

$$\begin{aligned}f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) &= e^{\beta(\mu - W - U(\mathbf{r}))} \\n_{\text{THERM}}(\mathbf{r}) &= \int d^3 \mathbf{p} \cdot f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) \\&\propto e^{-\beta U(\mathbf{r})} \\&= e^{-\frac{1}{2} \beta m (\omega_x^2 x^2 + \omega_y^2 y^2 + \omega_z^2 z^2)}\end{aligned}$$

Vzpomínka na Perrina a
barometrickou formuli

Hustota částic v prostoru: BE kondensát při $T = 0$

Částice kondensátu jsou všechny v základním stavu

$$\begin{aligned} n_{\text{BEC}}(\mathbf{r}) &= |\phi_{0x}(x)|^2 |\phi_{0y}(y)|^2 |\phi_{0z}(z)|^2 \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1} \\ &= \frac{1}{a_{0x} a_{0y} a_{0z} \pi^3} e^{-\frac{x^2}{a_{0x}^2} - \frac{y^2}{a_{0y}^2} - \frac{z^2}{a_{0z}^2}} \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1} \end{aligned}$$

Hustota částic v prostoru: BE kondensát při $T = 0$

Částice kondensátu jsou všechny v základním stavu

$$n_{\text{BEC}}(\mathbf{r}) = |\phi_{0x}(x)|^2 |\phi_{0y}(y)|^2 |\phi_{0z}(z)|^2 \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1}$$
$$= \frac{1}{a_{0x} a_{0y} a_{0z} \pi^3} e^{-\frac{x^2}{a_{0x}^2} - \frac{y^2}{a_{0y}^2} - \frac{z^2}{a_{0z}^2}} \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1} \rightarrow N \quad \text{při} \quad T \rightarrow 0$$

Hustota částic v prostoru: srovnání obou limit

Aproximace skutečného rozdělení Boltzmannovou limitou
(pro vysoké teploty, hodně částic)

$$\begin{aligned}f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) &= e^{\beta(\mu - W - U(\mathbf{r}))} \\n_{\text{THERM}}(\mathbf{r}) &= \int d^3 \mathbf{p} \cdot f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) \\&\propto e^{-\beta U(\mathbf{r})} \\&= e^{-\frac{1}{2} \beta m (\omega_x^2 x^2 + \omega_y^2 y^2 + \omega_z^2 z^2)}\end{aligned}$$

Částice kondensátu jsou všechny v základním stavu

$$\begin{aligned}n_{\text{BEC}}(\mathbf{r}) &= |\phi_{0x}(x)|^2 |\phi_{0y}(y)|^2 |\phi_{0z}(z)|^2 \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1} \\&= \frac{1}{a_{0x} a_{0y} a_{0z} \pi^3} e^{-\frac{x^2}{a_{0x}^2} - \frac{y^2}{a_{0y}^2} - \frac{z^2}{a_{0z}^2}} \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1}\end{aligned}$$

BE kondensát při $T = 0$ a makroskopická vlnová funkce

Částice kondensátu jsou všechny v základním stavu

$$\begin{aligned}n_{\text{BEC}}(\mathbf{r}) &= N \cdot |\phi_{0x}(x)|^2 |\phi_{0y}(y)|^2 |\phi_{0z}(z)|^2 \\ &= \frac{N}{a_{0x} a_{0y} a_{0z} \pi^3} e^{-\frac{x^2}{a_{0x}^2} - \frac{y^2}{a_{0y}^2} - \frac{z^2}{a_{0z}^2}} \\ &= N \int d^3 \bar{\mathbf{r}} \varphi^*(\bar{\mathbf{r}}) \delta(\mathbf{r} - \bar{\mathbf{r}}) \varphi(\bar{\mathbf{r}}) \equiv \int d^3 \bar{\mathbf{r}} \Psi^*(\bar{\mathbf{r}}) \delta(\mathbf{r} - \bar{\mathbf{r}}) \Psi(\bar{\mathbf{r}}) \\ &\boxed{\Psi(\mathbf{r}) = \sqrt{N} \varphi(\mathbf{r}) e^{i\Phi} \equiv \sqrt{N} \sqrt{n(\mathbf{r})} e^{i\Phi}}\end{aligned}$$

Jediná vlnová funkce normovaná ne na 1, ale na N , popisuje chování kondensátu ... **extrémní koherence** ("zpívají unisono")

ALE → → →

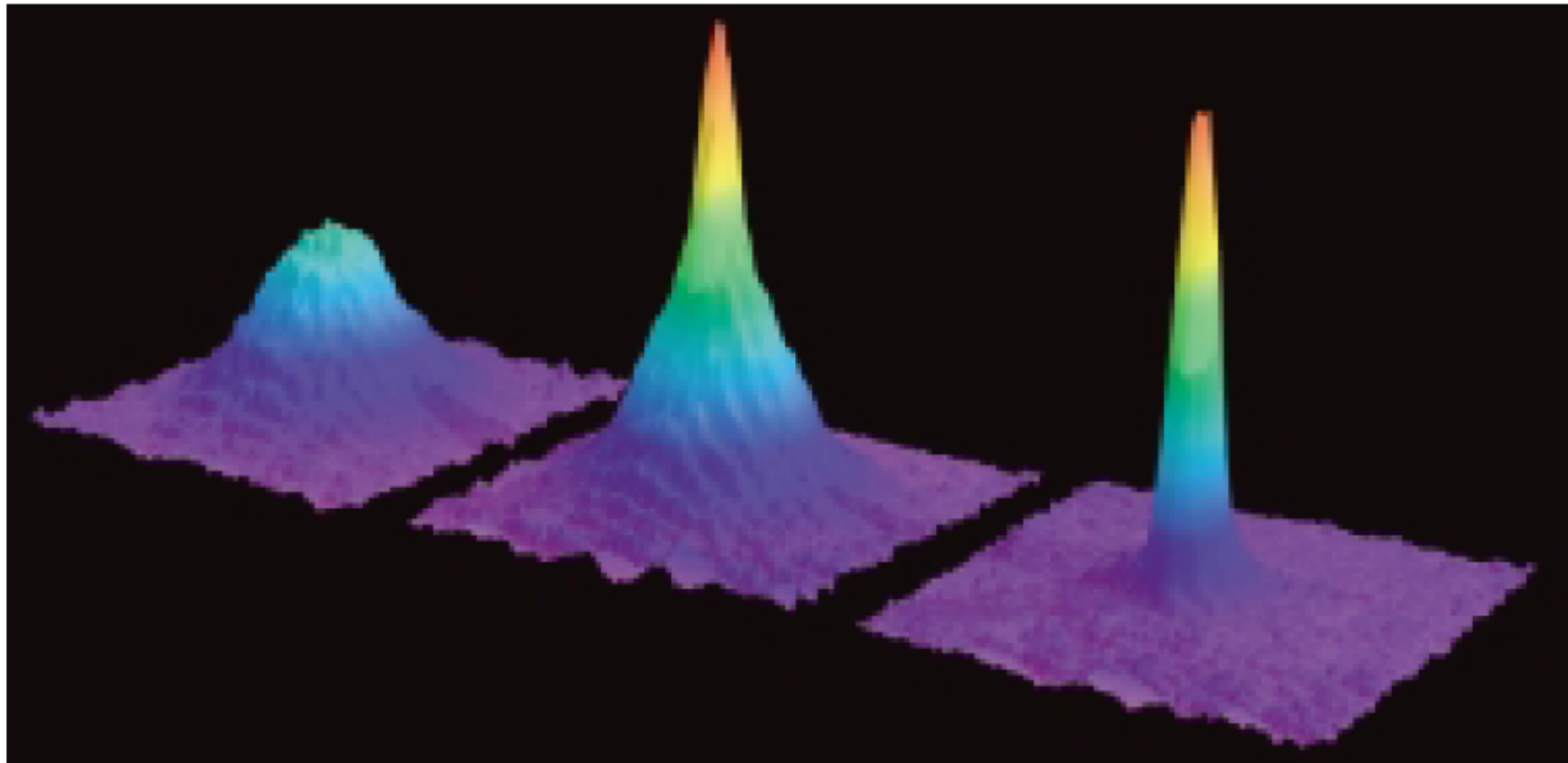

F.Laloë: Do we really understand Quantum mechanics, Am.J.Phys.**69**, 655 (2001)

In passing, and as a side remark, it is amusing to notice that the recent observation of the phenomenon of Bose–Einstein condensation in dilute gases (Ref. 25) can be seen, in a sense, as a sort of realization of the initial hope of Schrödinger: This condensation provides a case where the many-particle matter wave does propagate in ordinary space. Before condensation takes place, we have the usual situation: The atoms belong to a degenerate quantum gas, which has to be described by wave functions defined in a huge configuration space. But, when they are completely condensed, they are restricted to a much simpler many-particle state that can be described by the same wave function, exactly as a single particle. In other words, the matter wave becomes similar to a classical field with two components (the real part and the imaginary part of the wave function), resembling an ordinary sound wave for instance. This illustrates why, somewhat paradoxically, the “exciting new states of matter” provided by Bose–Einstein condensates are not an example of an extreme quantum situation; they are actually more classical than the gases from which they originate (in terms of quantum description, interparticle correlations, etc.). Conceptually, of course, this remains a very special case and does not solve the general problem associated with a naive view of the Schrödinger waves as real waves.

Studium BEC metodou TOF
(time of flight -- doby letu)

BEC pozorovaná metodou TOF

Figure 7. Observation of Bose-Einstein condensation by absorption imaging. Shown is absorption vs. two spatial dimensions. The Bose-Einstein condensate is characterized by its slow expansion observed after 6 ms time-of-flight. The left picture shows an expanding cloud cooled to just above the transition point; middle: just after the condensate appeared; right: after further evaporative cooling has left an almost pure condensate. The total number of atoms at the phase transition is about 7×10^5 , the temperature at the transition point is $2 \mu\text{K}$.

BEC pozorovaná metodou TOF

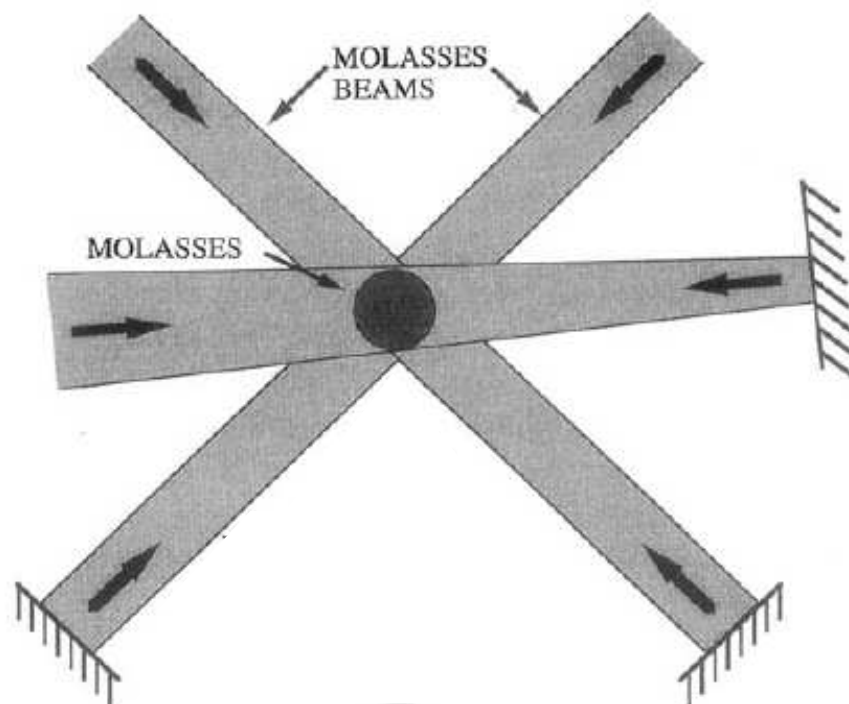
Figure 7. Observation of Bose-Einstein condensation by absorption imaging. Shown is absorption vs. two spatial dimensions. The Bose-Einstein condensate is characterized by its slow expansion observed after 6 ms time-of-flight. The left picture shows an expanding cloud cooled to just above the transition point; middle: just after the condensate appeared; right: after further evaporative cooling has left an almost pure condensate. The total number of atoms at the phase transition is about 7×10^5 , the temperature at the transition point is $2 \mu\text{K}$.

3D laserové chlazení

20 000 fotonů je třeba
k zastavení atomu z
pokojové teploty

brzdná síla úměrná
rychlosti, připomíná
viskosní prostředí,
"sirup"

Pro silné lasery
záležitost milisekund

TOF experiment

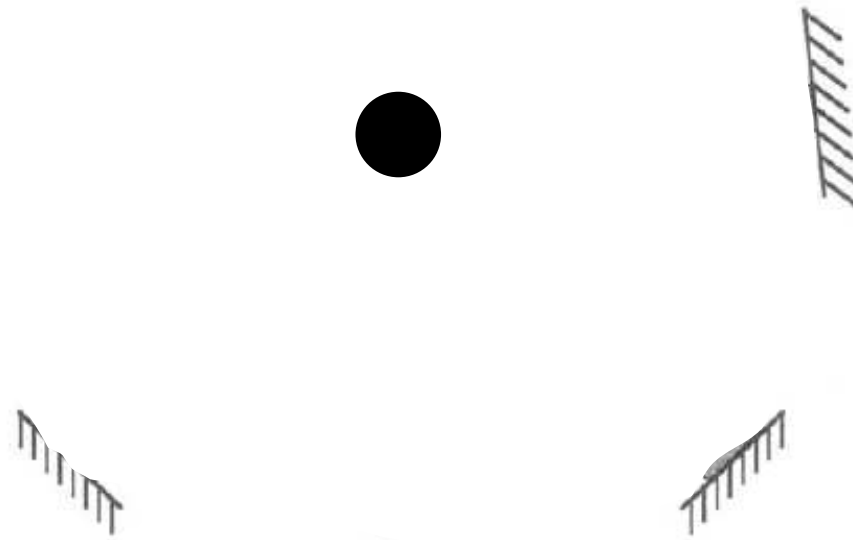
20 000 fotonů je třeba
k zastavení atomu z
pokojové teploty

brzdná síla úměrná
rychlosti, připomíná
viskosní prostředí,
"sirup"

Pro silné lasery
záležitost milisekund

měření tepelného
rozdělení: vypneme
lasery. Atomy klesají v
tíhovém poli

Zároveň se rozletují
balistickým způsobem

TOF experiment

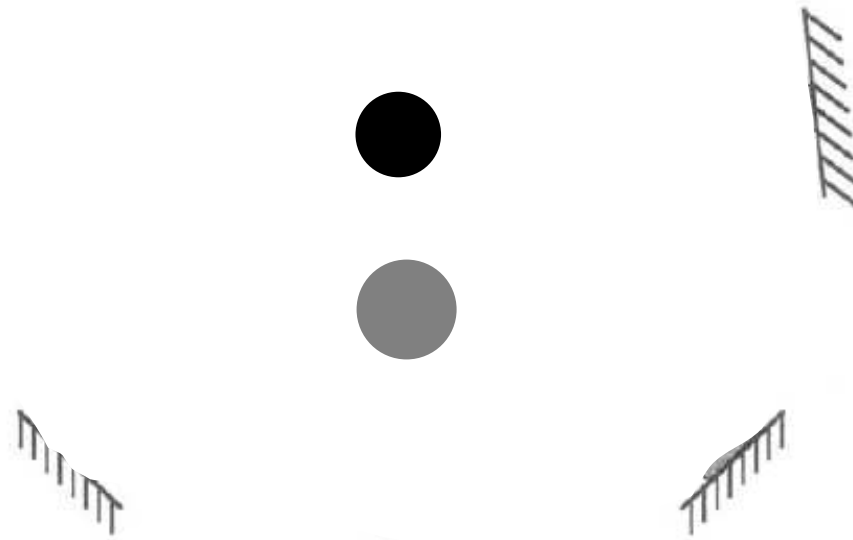
20 000 fotonů je třeba
k zastavení atomu z
pokojové teploty

brzdná síla úměrná
rychlosti, připomíná
viskosní prostředí,
"sirup"

Pro silné lasery
záležitost milisekund

měření tepelného
rozdělení: vypneme
lasery. Atomy klesají v
tíhovém poli

Zároveň se rozletují
balistickým způsobem

TOF experiment

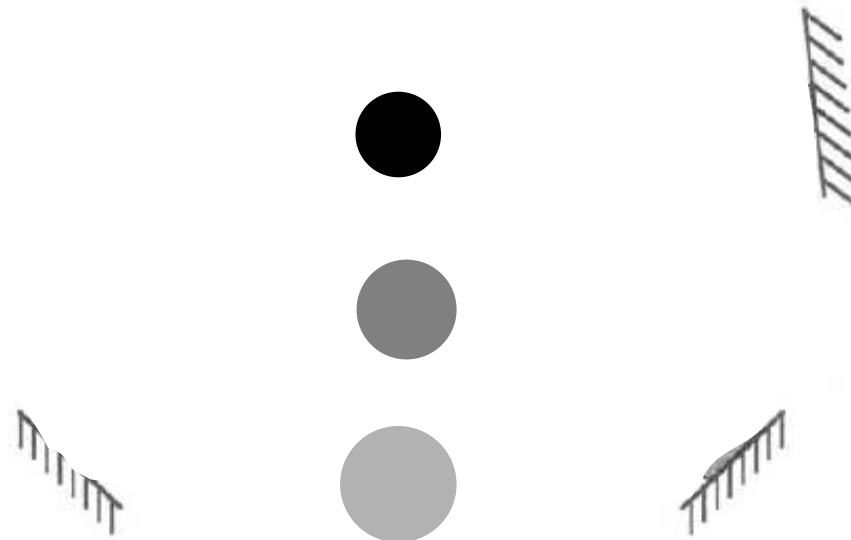
20 000 fotonů je třeba
k zastavení atomu z
pokojové teploty

brzdná síla úměrná
rychlosti, připomíná
viskosní prostředí,
"sirup"

Pro silné lasery
záležitost milisekund

měření tepelného
rozdělení: vypneme
lasery. Atomy klesají v
tíhovém poli

Zároveň se rozletují
balistickým způsobem

měření distribuce

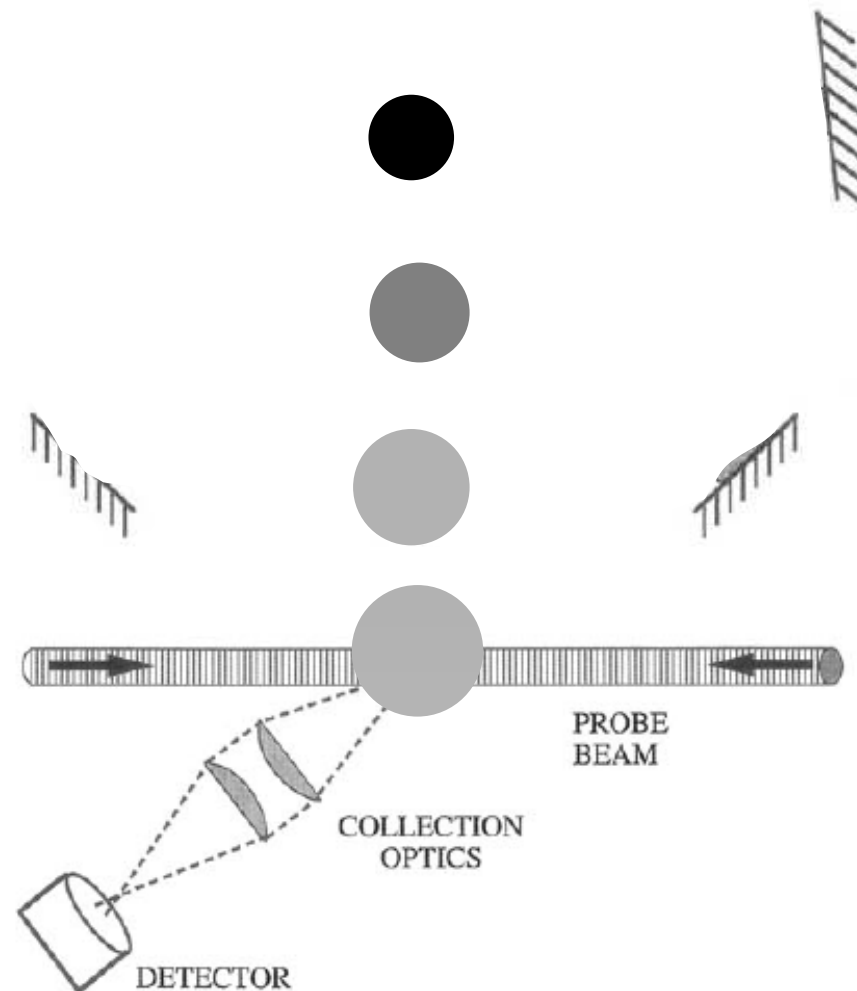
20 000 fotonů je třeba
k zastavení atomu z
pokojové teploty

brzdná síla úměrná
rychlosti, připomíná
viskosní prostředí,
"sirup"

Pro silné lasery
záležitost milisekund

měření tepelného
rozdělení: vypneme
lasery. Atomy klesají v
tíhovém poli

Zároveň se rozletují
balistickým způsobem

sondovací laserový
svazek vyvolá
fluorescenci atomů

z tvaru a velikosti
obláčky je určeno
rychlostní rozdělení

Rozdělení rychlostí (hybností) v oblaku

Vysokoteplotní rozdělení aproximujeme klasickým rozdělením

Boltzmannovo rozdělení v poli pasti:

$$\begin{aligned}f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) &= e^{\beta(\mu - W - U(\mathbf{r}))} \\f_{\text{THERM}}(\mathbf{p}) &= \int d^3 \mathbf{r} \cdot f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) \\&\propto e^{-\beta W} \\&= e^{-\frac{1}{2}\beta m^{-1}(p_x^2 + p_y^2 + p_z^2)}\end{aligned}$$

Rozdělení rychlostí (hybností) v oblaku

Vysokoteplotní rozdělení aproximujeme klasickým rozdělením

Boltzmannovo rozdělení v poli pasti:

$$\begin{aligned} f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) &= e^{\beta(\mu - W - U(\mathbf{r}))} \\ f_{\text{THERM}}(\mathbf{p}) &= \int d^3 \mathbf{r} \cdot f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) \\ &\propto e^{-\beta W} \\ &= e^{-\frac{1}{2} \beta m^{-1} (p_x^2 + p_y^2 + p_z^2)} \end{aligned}$$

Vlnová funkce kondensátu v impulsové reprezentaci – také "Gaussovka"

$$\begin{aligned} f_{\text{BEC}}(\mathbf{p}) &= \left| \phi_{0x}(p_x) \right|^2 \left| \phi_{0y}(p_y) \right|^2 \left| \phi_{0z}(p_z) \right|^2 \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1} \\ &\propto e^{-\frac{p_x^2}{b_{0x}^2} - \frac{p_y^2}{b_{0y}^2} - \frac{p_z^2}{b_{0z}^2}} \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1}, \quad \boxed{b_{0w} = \frac{h}{a_{0w}}} \end{aligned}$$

Rozdělení rychlostí (hybností) v oblaku

Vysokoteplotní rozdělení aproximujeme klasickým rozdělením

Boltzmannovo rozdělení v poli pasti:

$$f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) = e^{\beta(\mu - W - U(\mathbf{r}))}$$

$$f_{\text{THERM}}(\mathbf{p}) = \int d^3 \mathbf{r} \cdot f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p})$$

$$\propto e^{-\beta W}$$

$$= e^{-\frac{1}{2}\beta m^{-1}(p_x^2 + p_y^2 + p_z^2)}$$

isotropní

Vlnová funkce kondensátu v impulsové reprezentaci – také "Gaussovka"

$$f_{\text{BEC}}(\mathbf{p}) = \left| \phi_{0x}(p_x) \right|^2 \left| \phi_{0y}(p_y) \right|^2 \left| \phi_{0z}(p_z) \right|^2 \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1}$$

anisotropní

$$\propto e^{-\frac{p_x^2}{b_{0x}^2} - \frac{p_y^2}{b_{0y}^2} - \frac{p_z^2}{b_{0z}^2}} \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1},$$

$$b_{0w} = \frac{h}{a_{0w}}$$

Rozdělení rychlostí (hybností) v oblaku

Vysokoteplotní rozdělení aproximujeme klasickým rozdělením

Boltzmannovo rozdělení v poli pasti:

Dvojí přímo měřitelné charakteristické délky

$$f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) = e^{\beta(\mu - W - U(\mathbf{r}))}$$

$$f_{\text{THERM}}(\mathbf{p}) = \int d^3 \mathbf{r} \cdot f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p})$$

$$\propto e^{-\beta W}$$

$$= e^{-\frac{1}{2} \beta m^{-1} (p_x^2 + p_y^2 + p_z^2)}$$

isotropní

$$b_0 = (b_{0x} b_{0y} b_{0z})^{\frac{1}{3}} = \frac{h}{a_0},$$

$$B_T = 1 / \sqrt{\beta m}$$

$$= b_0 \sqrt{k_B T / h^2} \quad b_0$$

Vlnová funkce kondensátu v impulsové reprezentaci – také "Gaussovka"

$$f_{\text{BEC}}(\mathbf{p}) = \left| \phi_{0x}(p_x) \right|^2 \left| \phi_{0y}(p_y) \right|^2 \left| \phi_{0z}(p_z) \right|^2 \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1}$$

$$\propto e^{-\frac{p_x^2}{b_{0x}^2} - \frac{p_y^2}{b_{0y}^2} - \frac{p_z^2}{b_{0z}^2}} \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1}, \quad b_{0w} = \frac{h}{a_{0w}}$$

anisotropní

Rozdělení rychlostí (hybností) v oblaku

Vysokoteplotní rozdělení aproximujeme klasickým rozdělením

Boltzmannovo rozdělení v poli pasti:

Dvojí přímo měřitelné charakteristické délky

$$f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p}) = e^{\beta(\mu - W - U(\mathbf{r}))}$$

$$f_{\text{THERM}}(\mathbf{p}) = \int d^3 \mathbf{r} \cdot f_B(\mathbf{r}, \mathbf{p})$$

$$\propto e^{-\beta W}$$

$$= e^{-\frac{1}{2} \beta m^{-1} (p_x^2 + p_y^2 + p_z^2)}$$

isotropní

$$b_0 = (b_{0x} b_{0y} b_{0z})^{\frac{1}{3}} = \frac{h}{a_0},$$

$$B_T = 1 / \sqrt{\beta m}$$

$$= b_0 \sqrt{k_B T / h^2} \quad \text{? } b_0$$

Vlnová funkce kondensátu v impulsové reprezentaci – také "Gaussovka"

$$f_{\text{BEC}}(\mathbf{p}) = \left| \phi_{0x}(p_x) \right|^2 \left| \phi_{0y}(p_y) \right|^2 \left| \phi_{0z}(p_z) \right|^2 \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1}$$

$$\propto e^{-\frac{p_x^2}{b_{0x}^2} - \frac{p_y^2}{b_{0y}^2} - \frac{p_z^2}{b_{0z}^2}} \frac{1}{e^{-\beta\mu} - 1}, \quad \boxed{b_{0w} = \frac{h}{a_{0w}}}$$

anisotropní

BEC pozorovaná v rozdělení rychlostí metodou TOF

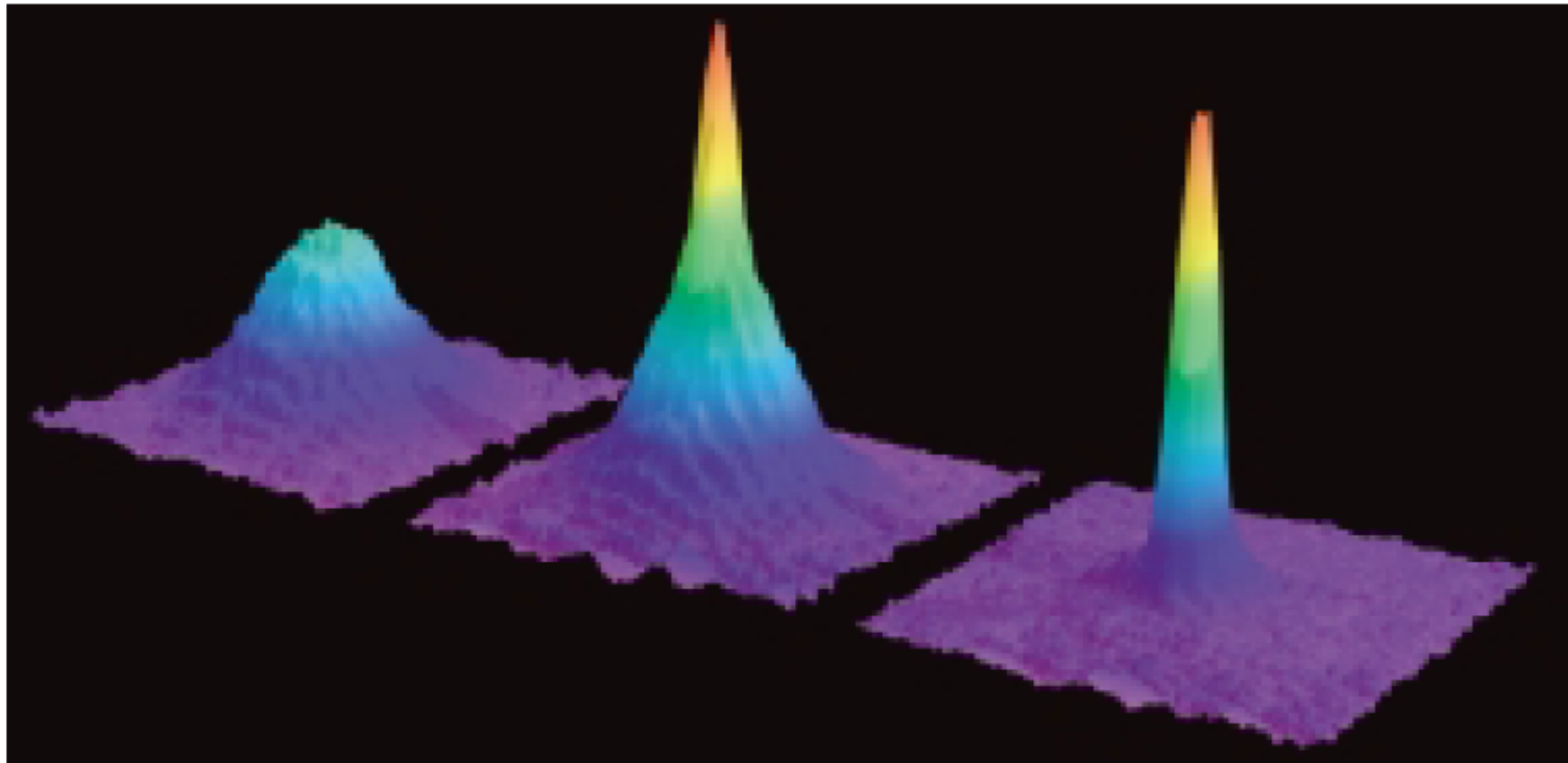

Figure 7. Comparison of the BEC vs. two species observed above the evaporative transition

Kvalitativní vlastnosti:

- ♣ Gaussovy profily
- ♣ široké vs. úzké
- ♣ isotropní vs. anisotropní

observed by absorption imaging. Shown is absorption image of the condensate is characterized by its slow expansion. The left image shows an expanding cloud cooled to just above the transition point where the condensate appeared; right: after further expansion. The total number of atoms at the phase transition point is $2 \mu\text{K}$.

Kvantitativní vyhodnocení: vliv atomových interakcí

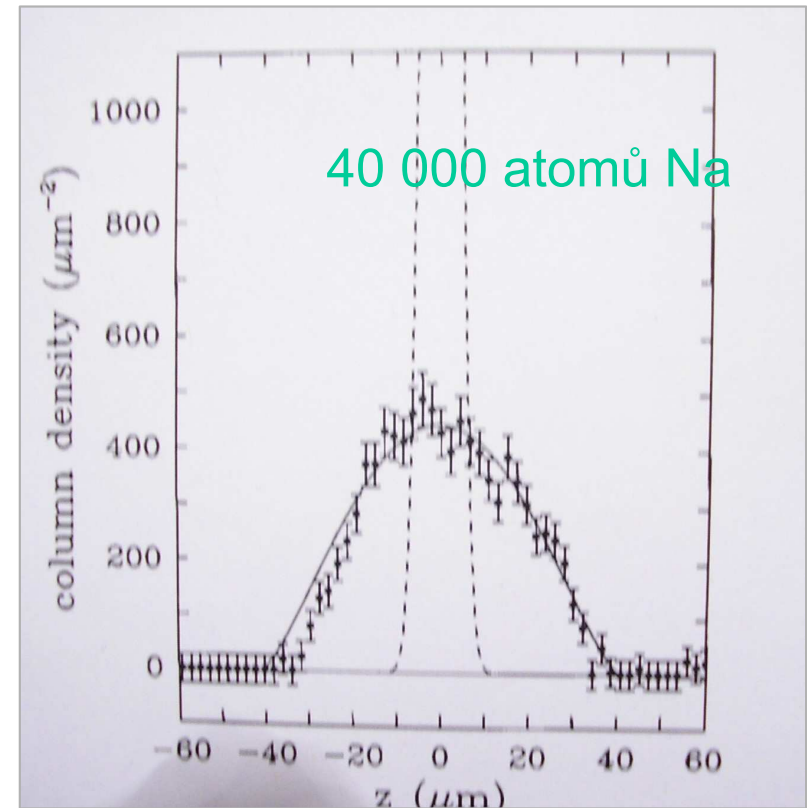
Oblak by se rozplýval jako kvantové klubko i bez meziatomových interakcí

Výsledek by pak odpovídal balistickému rozletování atomů jako klasických kuliček

Interakce jsou sice slabé, ale protože past drží atomy pohromadě, jejich účinek je značný,

jednak ještě za působení potenciálu pasti,

jednak v počátečních stadiích rozletu, kdy obláček je ještě hustý

MAKROSKOPICKÁ VLNOVÁ FUNKCE KONDENSÁTU

bez interakcí by kondensát byl v základním stavu oscilátoru (čárkovaně - - - -)

Experiment ukazuje významné "nafouknutí" vnitřním tlakem; to je přesně reprodukováno řešením tzv. Gross-Pitajevského rovnice

Příklad výpočtu balistického rozletu

Repulsivní interakce působí zpočátku silněji a atomy "předbíhají čas" proti čistě balistickému rozletu

Později je rozlet již zase lineární.

Výpočet byl ve shodě s experimentem pro vhodnou sílu interakce, která odpovídá nezávislým měřením atomových srážek.

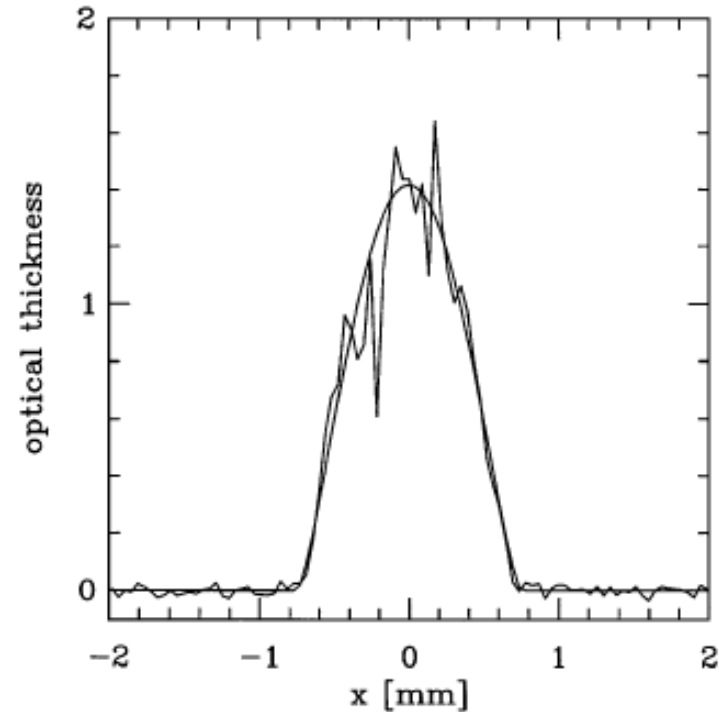
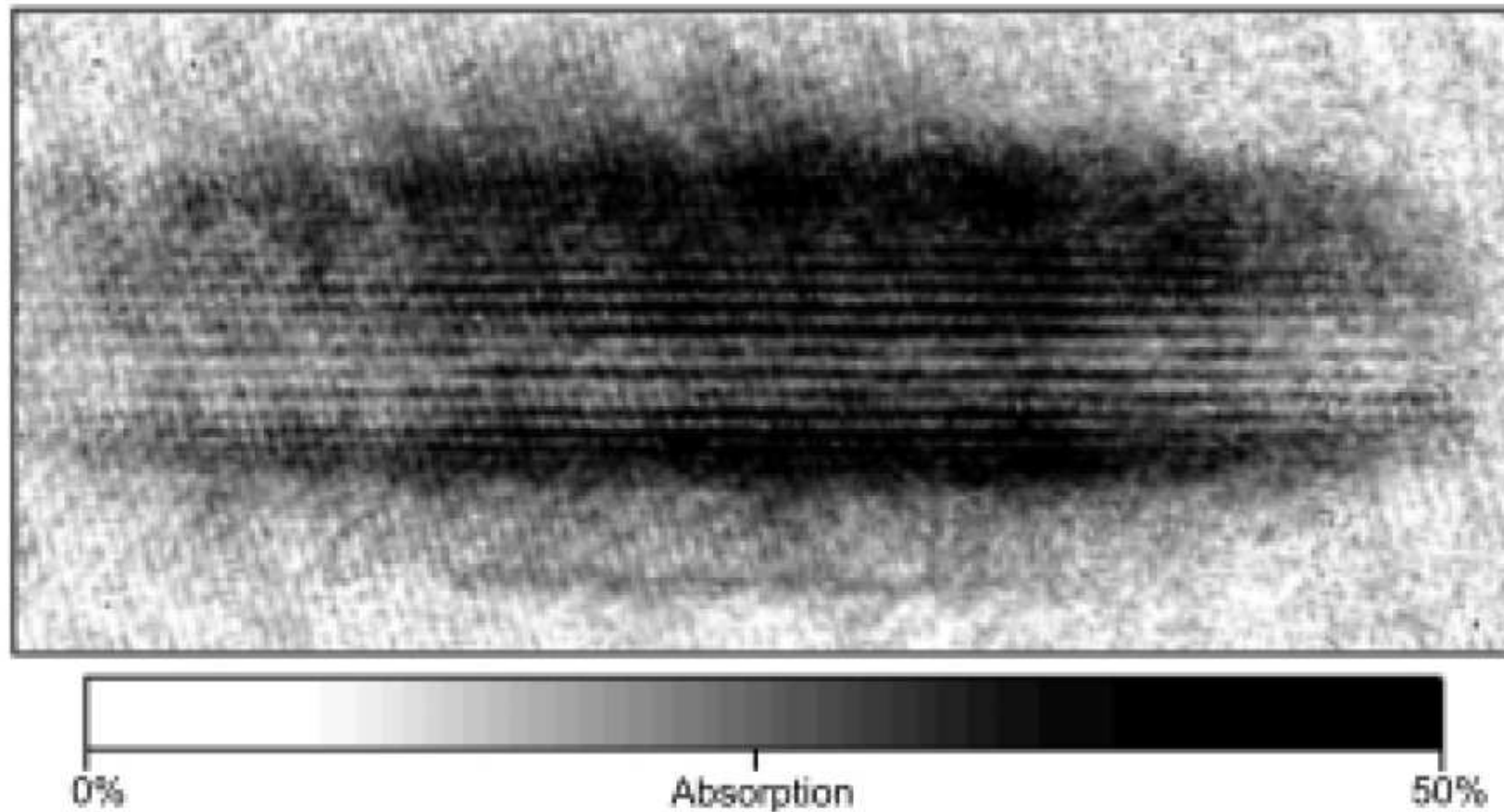

FIG. 1. Spatial density of an expanding condensate integrated along the y axis, cut along the x axis (that is, at $z = 0$). Experimental data obtained at MIT (expansion time of 40 ms) and fit from theory.

Castin&Dum,
PRL 77, 5315 (1996)

První přímý důkaz kvantové koherence
atomárního BE kondensátu

Interference atomů

Dva koherentní kondensáty se pronikají a interferují.
Vertikální vzdálenost proužků je $15\ \mu\text{m}$
Vodorovný rozměr obláčku $1,5\text{mm}$

Bose-Einsteinova kondensace atomů v pastech

Atomy sodíku vytvářejí makroskopickou vlnovou funkci

Experimentální důkaz:

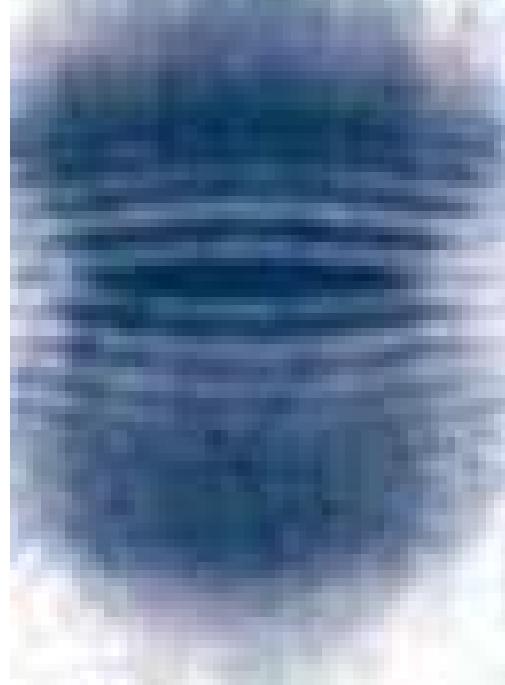
Dvě části obláčku rozdělené a opět se prolínající spolu interferují.

Vlnová délka v řádu desetin milimetru

experiment ve skupině Ketterle a spol.

vlny na vodě

Bose-Einsteinova kondensace atomů v pastech

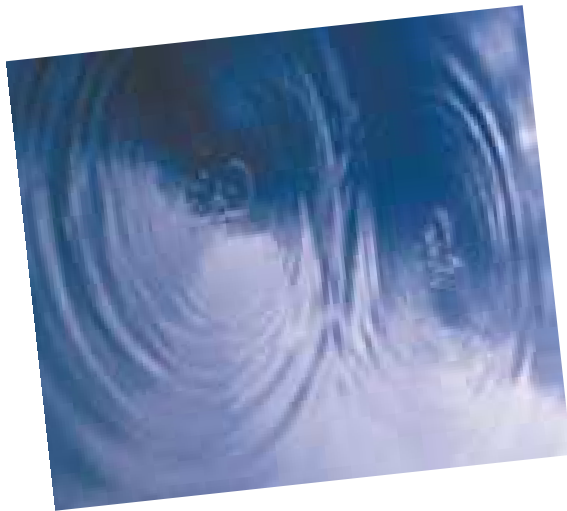
Atomy sodíku vytvářejí makroskopickou vlnovou funkci

Experimentální důkaz:

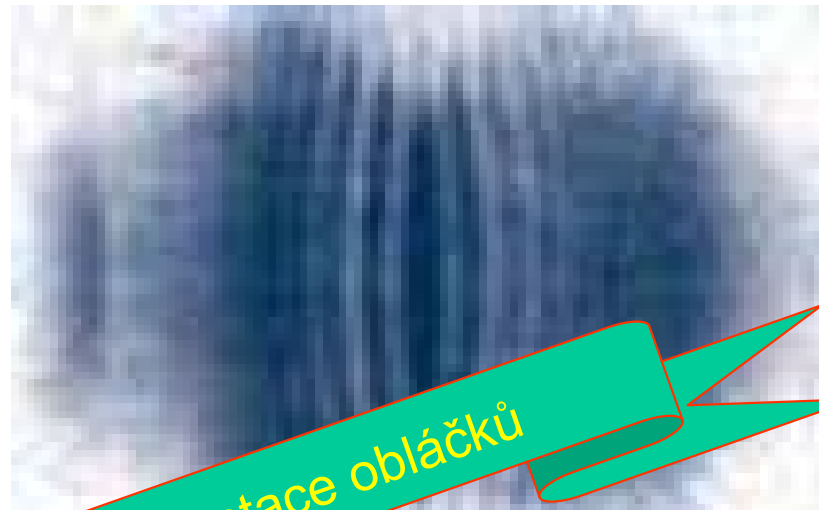
Dvě části obláčku rozdělené a opět se prolínající spolu interferují.

Vlnová délka v řádu desetin milimetru

experiment ve skupině Ketterle a spol.

vlny na vodě

skutečná orientace obláčku

Bose-Einsteinova kondensace atomů v pastech

Atomy sodíku vytvářejí makroskopickou vlnovou funkci

Experimentální důkaz:

Dvě části obláčku rozdělené a opět se prolínající spolu interferují.

Vlnová délka v řádu desetin milimetru

experiment ve skupině Ketterle a spol.

Bose-Einsteinova kondensace atomů v pastech

Atomy sodíku vytvářejí makroskopickou vlnovou funkci

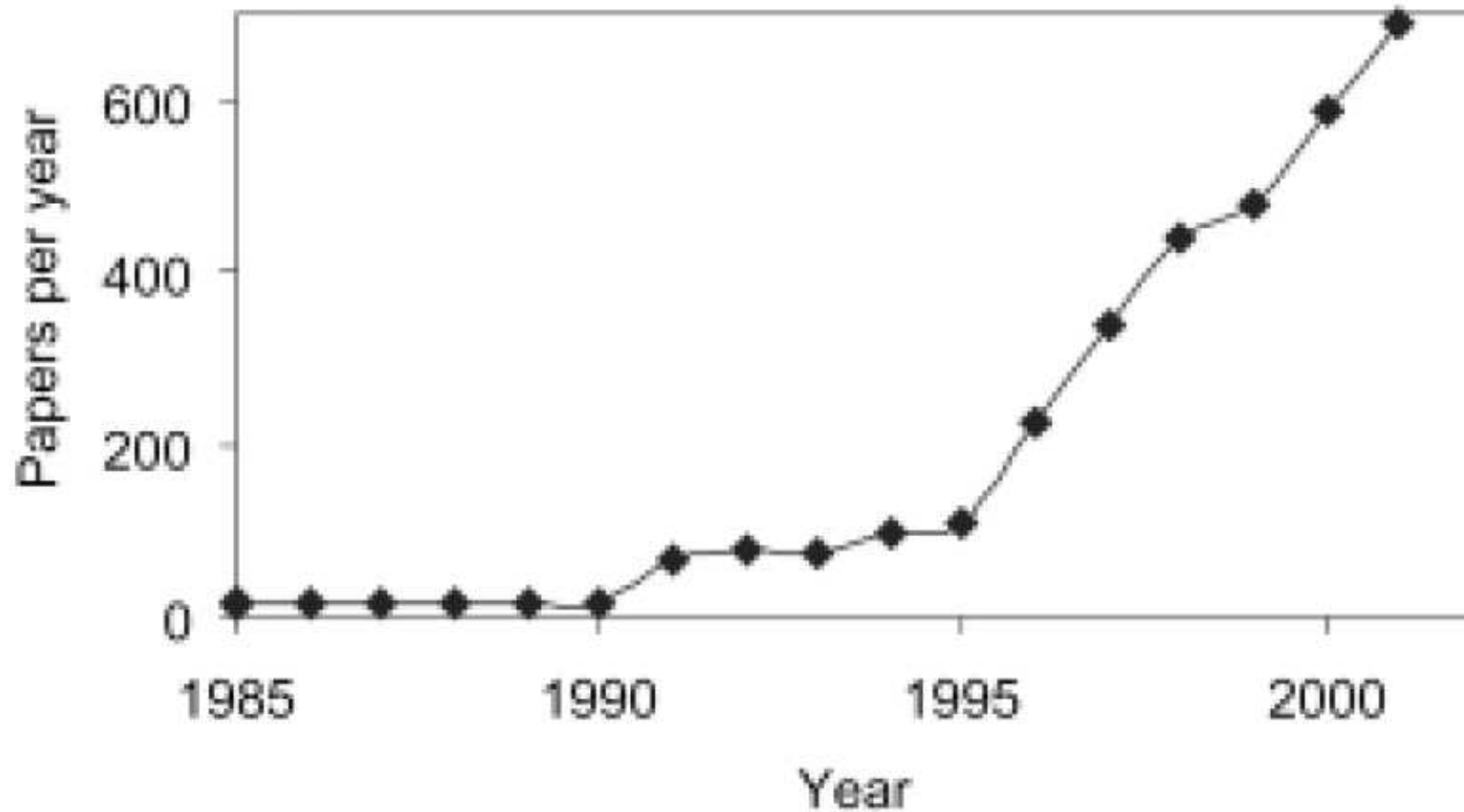
Experimentální důkaz:

Dvě části obláčku rozdělené a opět se prolínající spolu interferují.

Vlnová délka v řádu desetin milimetru

experiment ve skupině Ketterle a spol.

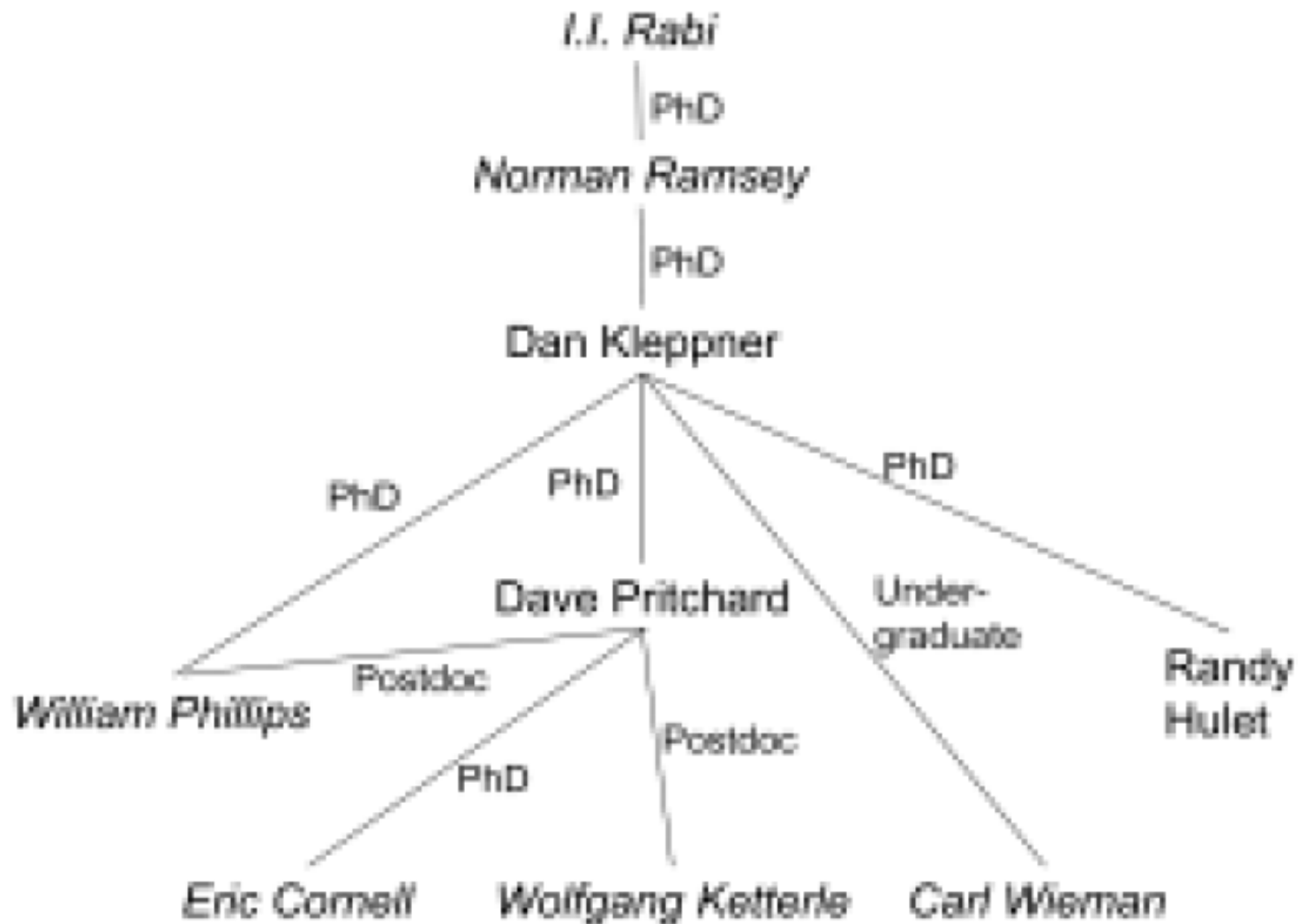
Boom BEC, teď ještě mnohem živější

Figure 1. Annual number of published papers, which have the words “Bose” and “Einstein” in their title, abstracts or keywords. The data were obtained by searching the ISI (Institute for Scientific Information) database.

Strom nobelistů (kursivou) v atomové fyzice

The end

